

Nieuws uit Samenlevingsopbouw Brussel

OPBOUWWERK BRUSSEL

102

TOEKOMSTORIËTERING
MET MENSEN ZONDER
WETTIG VERBLIJF

**Geen sociale
zekerheid**

**Pas de
sécurité
sociale**

Werkt 7d/7d

**Travailleur
7j/7j**

**Geen recht op
ziekteverlof**

**Pas de droit
au congé de
maladie**

**Travailleur dans
condition
nuisante**

**w
omitan
gezo**

Ten geleide

Voorliggend nummer is volledig gewijd aan het thema toekomstoriëntering met mensen zonder wettig verblijf. Het is tevens de begeleidende publicatie bij de studiedag die hier rond op 20 juni 2011 onder het motto „Voorbij de papieren” georganiseerd wordt. Dit motto prijkt ook boven de visietekst die het kernstuk vormt van dit themanummer. Voorbij de papieren suggereert al waar het bij toekomstoriëntering met mensen zonder wettig verblijf om gaat. Stellers van deze visietekst constateren namelijk dat gans het migratiedebat momenteel drijft op een verblijfsgeoriënteerde logica. Zowel overheid, migranten als hulpverleners zijn op papieren gefixeerd en slagen er om uiteenlopende redenen niet in om „voorbij de papieren” te kijken. De verblijfsgeoriënteerde aanpak in de hulpverlening vat onvoldoende datgene wat er werkelijk toe doet voor de cliënten: het project dat zij als migrant oorspronkelijk voor ogen hadden. Een te sterke fixatie op de verblijfsvergunning vervormt de blik, doet het migratieproject op de achtergrond belanden en werkt het falen van dat project mee in de hand. Toekomstoriëntering wil opnieuw meer focussen op dat migratieproject. Het wordt dan een methodiek waarin tegen de motieven en doelstellingen van het oorspronkelijk project en op basis van de huidige, falende situatie, opnieuw gezocht wordt naar een zinvol toekomstperspectief. Het al dan niet verkrijgen van papieren wordt daarin een piste naast alle andere.

De visietekst is de vrucht van een jaar experimenteren met toekomstoriëntering en bevat zowel theoretische aanzetten als handvaten voor hulpverleners. In die zin gaat het om „work in progress”. Hij vormt tevens het voorlopig resultaat van een uniek samenwerkingsverband voor integrale hulpverlening aan mensen zonder wettig verblijf in Brussel. Een onthaal- en steunpunt voor mensen zonder wettig verblijf, twee Centra voor Algemeen Welzijnswerk, een integratiecentrum en een opbouwwerkinstelling maken er deel van uit. De diversiteit aan methodieken die zij ontplooien creëert een uniek aanbod dat de problemen van de mensen zowel op individueel als collectief niveau probeert aan te pakken. Met hun gezamenlijke aanzet rond toekomstoriëntering benutten ze de ruimte die het Vlaams integratiebeleid hen biedt. Dit beleid, zo leert een eerste begeleidende bijdrage in deze bundel, bezorgt weinig houvast maar creëert wel ruimte voor experimenteren waardoor een minder verkrampde aanpak van de asiel- en migratieproblematiek mogelijk wordt. In een tweede artikel wordt het concept integrale hulpverlening uit de doeken gedaan. Vervolgens brengen vier bijdragen verslag uit van de zoektocht naar nieuwe werkmodellen en de toepassing van toekomstoriëntering binnen organisaties die mensen zonder wettig verblijf begeleiden. Twee andere bijdragen gaan afsluitend dieper in op het samenwerkingsverband. Eerst wordt de ontstaansgeschiedenis ervan geschetst vanuit

het standpunt van de hulpverlener. De verantwoordelijken van de instellingen in het samenwerkingsverband komen laatst aan het woord. Zij wijzen op de meerwaarde van samenwerking, doen beleidsaanbevelingen en taxeren de kansen en bedreigingen voor het model toekomstoriëntering vanuit de marges die de regelgeving hen biedt.

Tenslotte nog een woord over de plaats van de thematiek mensen zonder wettig verblijf in een opbouwwerktijdschrift. Elke organisatie die zich in Brussel met kwetsbare groepen inlaat wordt al jaren en in toenemende mate met de effecten van het ontbreken van een humaan en hedendaags migratiebeleid geconfronteerd. Ook als ze niet in de thematiek „gespecialiseerd” zijn komen ze mensen zonder wettig verblijf tegen: op plaatsen die ingericht zijn voor sociaal onthaal en ontmoeting, in huisvestingspermanenties, onderwijs, geestelijke gezondheidszorg, Wie ook maar enigszins begaan is met de grondrechten van de zwaksten in de samenleving en de verdediging van die grondrechten opneemt, kan in het geval van mensen zonder wettig verblijf niet langs de kant blijven staan. Samenlevingsopbouw Brussel besloot in 2008 om hiervoor middelen vrij te maken. Dat leidde op het terrein tot een hechte samenwerking met het onthaal- en steunpunt Meeting voor groepsgerichte vormingen en de aanpak van structurele knelpunten m.b.t. het uitoefenen van grondrechten en toekomstperspectieven. In een latere fase werd zij ook een actieve partner in het samenwerkingsverband. Innovatief werken behoort tot de kernopdracht van Samenlevingsopbouw. Precies die samenwerking stelt haar in staat aan een bij uitstek innovatief project een bijdrage te leveren, opdat mensen zonder wettig verblijf ook in de toekomst de beperkte grondrechten en toekomstperspectieven zullen kunnen blijven uitoefenen. Dat hier nood aan is hebben de feiten al meermaals bewezen. Niet in de laatste plaats door de recente ontwikkelingen op het vlak van volwassenenonderwijs, waar mensen zonder papieren heel bewust worden uitgesloten van inschrijving. Hetzelfde zien we op andere domeinen zoals de opvang van illegale families, toegang tot medische zorg, ... Steeds verder doorgevoerde uitsluiting zal niet leiden tot minder clandestiene migratie zolang economische en sociale ongelijkheid in de wereld blijft bestaan. Wel zal het de vorming van een onderklasse betekenen die volledig naast onze maatschappij zal bestaan en waar misbruik en uitbuiting norm zijn. Tegen deze tendens moet het opbouwwerk zich ten allen tijde keren om te vermijden dat we in België afglijden naar toestanden die de migranten ontvlucht zijn. (ast.)

Toekomstoriëntatie binnen het Vlaams integratiebeleid.

Het Minderhedendecreet (1998), het aangepast strategisch plan voor het minderhedenbeleid (2004) en het Integratiedecreet (2009) scheppen beleidsruimte voor toekomstoriëntatie met mensen zonder wettig verblijf. In het laatste decreet wordt het beleid voor mensen zonder wettig verblijf meer begrensd en zakelijker ingevuld. Bovendien geeft de Vlaamse overheid weinig sturing. Dat laatste biedt echter ook kansen: er is ruimte voor nieuwe initiatieven en vernieuwend denken. De huidige experimenten rond toekomstoriëntatie zijn daar een voorbeeld van.

Een Vlaams beleid voor mensen zonder wettig verblijf

De migratie- en vreemdelingenwetgeving is in hoofdzaak een federale bevoegdheid. Maar sinds de staatshervorming van 1980 is de Vlaamse overheid verantwoordelijk voor „het onthaal en de integratie van inwijkelingen“. In het eerste Minderhedendecreet van 1998 is het „opvangbeleid voor mensen zonder wettig verblijf“ een derde spoor van het Vlaams minderhedenbeleid, naast het emancipatiebeleid, „gericht op de integratie van etnisch-culturele minderheden die hier legaal verblijven“ en het onthaalbeleid, „gericht op de inburgering van nieuwkomers“. Dat „opvangbeleid“ wordt „prioritair gevoerd op de beleidsdomeinen welzijn, gezondheidszorg en onderwijs en is gericht op de opvang en oriëntering van de doelgroep“.

De Vlaamse overheid erkent daarmee dat mensen zonder wettig verblijf een vast onderdeel van onze samenleving zijn geworden.

¹ *Samenleven in diversiteit. Gedeeld burgerschap en gelijke kansen in een kleurrijk Vlaanderen. Actualisering beleid tav etnisch-culturele minderheden: strategisch plan minderhedenbeleid 2004-2010. Goedgekeurd door de Vlaamse regering op 26 maart 2004, p. 44.*

En dat het geen goede zaak is om ze, gezien hun vaak preciaire levenssituatie, aan hun lot over te laten. Het beleidsspoor „opvangbeleid“ geeft bovendien een kader aan de her en der op het terrein ontwikkelde initiatieven. In het geactualiseerde strategisch plan voor het Minderhedenbeleid (maart 2004) ¹ neemt de Vlaamse overheid zich voor een sturende, stimulerende en verantwoordelijke rol op te nemen, „zodat mensen zonder wettig verblijf die beroep doen op Vlaamse welzijnsvoorzieningen in de best mogelijke omstandigheden georiënteerd worden naar een zinvol toekomstperspectief, hetzij in het land van herkomst of in een derde land, hetzij in ons land“. Het plan argumenteert dat het menswaardig opvangen en oriënteren van mensen zonder wettig verblijf een positief effect heeft op het samenleven in diversiteit. Het algemeen welzijnswerk krijgt de opdracht om samen met de minderhedensector een instrumentarium uit te werken („dat op 1 januari 2007 operationeel is“, sic).

„Toekomstoriëntatie” in het nieuwe Integratiedecreet

In april 2009 keurt het Vlaams Parlement het nieuwe Integratiedecreet goed. Mensen zonder wettig verblijf zijn nog steeds een bijzondere doelgroep, hoewel het integratiebeleid op hen niet onverkort van toepassing is. De memorie van toelichting heeft het over het waarborgen van de noodzakelijke rechten, zoals het recht op dringende medische hulp en het recht op onderwijs voor minderjarigen. Het Vlaams beleid rond mensen zonder wettig verblijf is „gericht op de menswaardige begeleiding en oriëntatie”, en houdt in dat mensen zonder wettig verblijf in de best mogelijke omstandigheden georiënteerd dienen te worden naar een zinvol toekomstperspectief, „bijvoorbeeld door hen te informeren over programma’s rond vrijwillige terugkeer”.

„Er mogen in ieder geval bij deze mensen geen onterechte toekomstverwachtingen gecreëerd worden met betrekking tot hun juridisch statuut.” Met die laatste zin drukt de Vlaamse wetgever

het voornemen uit om met haar aanpak niet in te druisen tegen het federale vreemdelingenbeleid.

In het nieuwe decreet bevestigt de Vlaamse overheid dat ze een beleid voor mensen zonder wettig verblijf wil blijven voeren, maar ze vult het meer begrensd en zakelijker in. De nieuwe invulling draagt de sporen van een gekrompen publiek en politiek draagvlak, en een restrictiever (Europees) migratiebeleid. Bij de oriëntatie naar een „zinvol toekomstperspectief” wordt alleen de piste van de vrijwillige terugkeer gesuggereerd. De Beleidsbrief van minister Bourgeois ² specificeert deze visie: „Mensen zonder wettig verblijf zijn een constante en continue realiteit in onze samenleving. De samenleving heeft er baat bij dat deze mensen zo snel mogelijk een uitweg vinden uit de illegaliteit. De laatste jaren wordt het oriënteringsluik, en met name de vrijwillige

² *Beleidsnota 2009–2014, Integratie en Inburgering*, Geert Bourgeois, Viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Bestuurszaken, Binnenlands Bestuur, Inburgering, Toerisme en Vlaamse Rand, p. 41.

terugkeer, sterker benadrukt. Terugkeer wordt ook meer en meer gezien als één van de instrumenten om migratie te beheren. De ontwikkeling van een aanbod tot vrijwillige terugkeer situeert zich op federaal niveau. Vlaanderen heeft de verantwoordelijkheid om de oriëntering naar dit aanbod mee te verzorgen. Als minister van inburgering wil ik extra werk maken van een betere toeleiding van mensen zonder wettig verblijf naar de programma's voor vrijwillige terugkeer." Daarnaast wil de minister de basisrechten, vooral rond gezondheidszorg en onderwijs, waarborgen en zal hij hiervoor afspraken maken met de betrokken sectoren.

EEN VLAAMS BELEID BIEDT RUIMTE, MAAR WEINIG HOUVAST

Het Vlaamse beleid voor mensen zonder wettig verblijf is behoorlijk uniek. In andere landen staat „het garanderen van basisrechten” en „het oriënteren van mensen zonder wettig verblijf” niet letterlijk in de wet, wat niet betekent dat daar geen beleid gevoerd wordt. Het Vlaams beleid creëert handelingsruimte voor organisaties en instellingen (in welzijn, integratie, onderwijs, gezondheidszorg) om een hulpverleningsaanbod uit te werken. Zo blijven de hulpvragen van deze preciaire doelgroep zichtbaar. En dat geeft een belangrijk solidair signaal aan de hele samenleving.

In tegenstelling tot de twee andere sporen „integratie” en „inburgering”, werd het Vlaams beleid rond mensen zonder wettig verblijf in de praktijk slechts minimaal uitgewerkt. De Vlaamse overheid geeft weinig tot geen sturing. Hulpverleners en begeleiders zijn vragende partij voor een coherent kader: afspraken met andere beleidsniveaus, visie- en methodiekontwikkeling ... Initiatieven krijgen slechts een tijdelijke financiële ondersteuning en blijven dus vaak steken in een experimentele fase. Maar net die experimenten dragen in zich vaak de kiemen van een nieuw denken en doen ...

ZOEKEN EN TASTEN

De integratiesector, de sector algemeen welzijnswerk, de sector samenlevingsopbouw en enkele opvangcentra voor asielzoekers werken zoekend en tastend aan een visie en methodieken rond toekomstoriëntatie. Ze brengen groepen mensen zonder wettig verblijf samen, zoeken inspiratie in de buurlanden, ontwikkelen instrumenten voor het bespreekbaar maken van terugkeer, of proberen de toekomst ter sprake te brengen in de individuele begeleiding. Enkele inspirerende initiatieven worden in dit nummer uitgebreid beschreven.

Ook andere diensten en organisaties die met mensen zonder wettig verblijf in contact komen stellen zich vragen over een hulpverlening „voorbij de papieren”. Bijvoorbeeld: OCMW's, vrijwilligersorganisaties, vakbonden, scholen, gezondheidsactoren, REAB-partners... De begeleidingspraktijk met mensen zonder wettig verblijf leert dat een eenzijdige focus op „papieren” erg verlamdend en vaak uitzichtloos is. Anderzijds blijkt ook vrijwillig terugkeren een weinig aantrekkelijke piste: in 2008 keerden 2669 mensen vrijwillig terug, waarvan 20% met re-integratieondersteuning. Veel cliënten „zitten vast”.

De huidige experimenten rond toekomstoriëntatie getuigen van realiteitszin, pragmatiek en een authentiek zoeken naar een win-win migratiebeleid. Hoe kunnen zowel de noden van de samenleving (leefbaarheid, sociale rechten, tekorten op de arbeidsmarkt) als die van de migrant (migratiemotieven en belangen) vervuld worden? De Vlaamse en federale beleidsmakers doen er goed aan zich te laten inspireren en goede praktijken te valoriseren.

Tine Deboscher

Beleidsmedewerkster mensen zonder wettig verblijf bij het Kruispunt Migratie-Integratie vzw

I ntegrale hulpverlening voor mensen zonder wettig verblijf in Brussel

Dit artikel belicht de manier waarop 5 partners in Brussel samenwerken rond mensen zonder wettig verblijf. Het gaat om CAW Mozaïek, CAW Archipel, Samenlevingsopbouw Brussel (SOB), Meeting en Integratiecentrum Foyer. Samen proberen we tot een „Integrale hulpverlening voor mensen zonder wettig verblijf” te komen. Het wat en hoe leest u in dit overzichtsartikel.

Een rechtvaardige wereld waarin goederen en mensen vrij kunnen bewegen. Dat is ons ideaal. Daar willen we op lange termijn naar toe. Maar mensen zonder wettig verblijf die nu in de problemen zitten, help je daar niet mee. De vrije en rechtvaardige wereld ligt ver buiten hun tijdsbestek. Daarom willen we dat onze visie op hulpverlening geënt is op de realiteit nu. Wie naar België wil komen moet aan bepaalde voorwaarden voldoen. Wie niet voldoet, krijgt een bevel om het grondgebied te verlaten en kan manu militari verwijderd worden. In de illegaliteit is er geen recht op werk en geen OCMW-steun. Slechts een beperkt aantal grondrechten zoals dringende medische hulp blijft gewaarborgd. Binnen deze context een hulpverlening uitwerken die de mensen bijstaat in hun zoektocht naar een waardig en zinvol leven zonder daarbij het maatschappelijk belang uit het oog te verliezen, dat is onze uitdaging.

1 Hoe zien wij integrale hulpverlening?

Wie met mensen zonder wettig verblijf werkt, doet er volgens ons goed aan om duidelijk te verwoorden op welke (morele) principes die hulpverlening steunt. Wij maakten de oefening en kwamen tot de opsomming in het kader.

Op dit moreel fundament proberen we een integrale hulpverlening uit te bouwen die steunt op grondrechten, empowerment en

Uitgangspunten voor de hulpverlening aan mensen zonder wettig verblijf:

- * Mensen hebben ook in illegaal verblijf het recht om een leven te leiden dat beantwoordt aan de menselijke waardigheid.
- * Grondrechten zijn onvoorwaardelijk. Zij kunnen niet gekoppeld worden aan het hebben van een toekomstperspectief.
- * Mensen zonder wettig verblijf hebben net als andere burgers ook plichten. Het is de taak van de hulpverlening om hen daarvoor te sensibiliseren.
- * (Over)leven in de illegaliteit moet in de tijd beperkt blijven.
- * Mensen zonder wettig verblijf hebben recht op toekomstoriëntering in de vorm van psychosociale bijstand. Toekomstoriëntering is gericht op een zinvol toekomstperspectief voor het migratieproject van de hulpvrager. Alleen hij bepaalt wat voor hem zinvol is.
- * De hulpverlening kan niet stopgezet worden omdat er nog geen oplossing voor het illegaal verblijf gevonden werd.
- * De hulpverlening helpt mensen zonder wettig verblijf niet bij het zoeken naar illegale tewerkstelling.

toekomstoriëntering. Door het verzekeren van grondrechten helpen we mensen om in menswaardige omstandigheden te (over)leven. Empowerment is er op gericht om de eigen situatie (opnieuw) meester te worden en om mensen in staat te stellen om (nieuwe) perspectieven voor de toekomst te verkennen. Met toekomstoriëntering staan we mensen bij in hun zoektocht naar een zinvol toekomstperspectief voor hun migratieproject *. We noemen deze hulpverlening integraal om twee redenen. Ten eerste streven we ernaar om aandacht te hebben voor alle aspecten van de problematiek. Ten tweede willen

* zie artikel „Toekomstoriëntering met mensen zonder wettig verblijf” p. 24

we dat de hulpverlening op een structurele manier oplossingsgericht werkt. We bedoelen daarmee dat de verschillende componenten van de hulpverlening ook als schakels kunnen functioneren in de zoektocht naar een structurele oplossing voor het problematische migratieproject. Toekomstoriëntering is dus niet geïmplementeerd als een gesprek over de toekomst, maar als een pad dat doorheen alle deelwerkingen van de hulpverlening loopt en dat de betrokkene kan bewandelen. De hulpverlening versterkt en sensibiliseert om over de toekomst na te denken, maar het is de cliënt die beslist hoever hij daarin wil gaan.

2 Integrale hulpverlening in het Brussels samenwerkingsverband

In Brussel werken we aan de integrale hulpverlening met mensen zonder wettig verblijf vanuit 4 invalshoeken.

1. Proactief de doelgroep opzoeken.
2. Hulpvragen beantwoorden.
3. Mensen stimuleren en ondersteunen in hun zoektocht naar een zinvol toekomstperspectief.
4. Mensen begeleiden die opkomen voor hun collectieve belangen.

WIE DOET WAT?

De CAW's focussen op de eerstelijns hulpverlening met inbegrip van toekomstoriëntering. Samenlevingsopbouw Brussel - Meeting* werkt outreachend, ontwikkelt methodieken voor toekomstoriëntering en neemt het agogisch werk voor zijn rekening. In

de integrale hulpverlening stoten we op heel wat structurele knelpunten, ondermeer rond de grondrechten van de doelgroep. Alle partners werken samen om dergelijke problemen aan te pakken. Het Integratiecentrum Foyer coördineert de samenwerking en biedt inhoudelijke ondersteuning.

PROACTIEF WERKEN

Hoe langer mensen illegaal in België verblijven hoe meer de problemen zich opstapelen en hoe moeilijker het wordt om met mensen tot een zinvol toekomstperspectief te komen.

Om proactief te kunnen werken moet de hulpverlening zo vroeg mogelijk in contact komen met de doelgroep. Daarom gaan we hen actief opzoeken. Dit gebeurt o.a. via het straathoekwerk van CAW Mozaïek en via de outreaching van SOB-Meeting. Het straathoekwerk komt regelmatig in contact met mensen zonder wettig verblijf. Ze onderhoudt het contact, signaleert de noden en kan eventueel mensen gericht doorverwijzen naar de eerstelijns hulpverlening.

De outreaching is gericht op groepen van mensen zonder wettig verblijf die zich in een problematische situatie bevinden, zoals bv. krakers, hongerstakers, gestrande groepen op doorreis (meestal Engeland). SOB-Meeting zal afhankelijk van de noden van de groep en na overleg met de andere betrokken actoren zijn rol bepalen, bijvoorbeeld sociaal-juridische informatie geven of noodhulp zoeken.

Momenteel is de outreaching eerder beperkt bij gebrek aan middelen. Toch blijven we het doen omdat het een essentieel onderdeel van integrale hulpverlening is en we het hele plaatje willen realiseren.

* Meeting is een deelwerking van Link=Brussel vzw (www.linkbrussel.be) en Samenlevingsopbouw Brussel. Het team bestaat uit een halftijdse medewerker die gefinancierd wordt met middelen van de Vlaamse Gemeenschapscommissie. Het wordt aangevuld met 2,3 VTE opbouwwerkers van Samenlevingsopbouw Brussel. Dit team wordt in de tekst aangeduid met SOB-Meeting.

ONTHALEN, BEGELEIDEN EN ORIËTEREN

Het onthaal van CAW Archipel en CAW Mozaïek staat open voor iedereen. Mensen zonder wettig verblijf kunnen er terecht met al hun vragen. Op die manier willen we de levensomstandigheden verbeteren en hen begeleiden naar een zinvol toekomstperspectief. Mensen die vragen hebben over vrijwillige terugkeer worden doorgestuurd naar Caritas International. Maar zolang ze niet beslist hebben om terug te keren, kunnen ze op verdere begeleiding rekenen.

Het knelpunt op dit moment is dat het onthaal onvoldoende kan doorverwijzen naar diensten die mensen zonder wettig verblijf verder kunnen begeleiden. Het onthaal probeert momenteel om binnen hun mogelijkheden de mensen zelf op te volgen.

Heel positief is dat beide CAW's over juristen beschikken die gespecialiseerd zijn in verblijfswetgeving. Zij kunnen de verblijfsperspectieven van de hulpvrager inschatten en desgevallend de nodige procedures opstarten. Dit biedt mogelijkheden voor toekomstoriëntering.

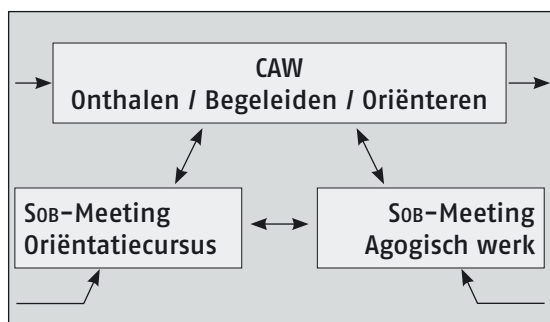
Voor gespecialiseerde psychologische begeleiding kan er een beroep gedaan worden op het Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg Brussel.

SOB-Meeting is het labo van de integrale hulpverlening. Er wordt voornamelijk geëxperimenteerd met toekomstoriëntering. Dit gebeurt individueel en collectief. Via de eigen onthaalwerking worden methodieken ontwikkeld om individueel met mensen, voorbij de papieren, over de toekomst van hun migratieproject te praten. Verloopt deze reflectie moeilijk, dan proberen ze de persoon inzicht te geven in de factoren die daarin een rol spelen (verwachtingen thuisland, gevoel

van falen, hoop op papieren, ...). Dit wordt hoofdzakelijk via zelfreflectie gestimuleerd. Deze gesprekken vormen de basis om de persoon verder te versterken (empowerment) zodat hij zijn toekomst (opnieuw) in handen kan nemen.

Het is de bedoeling dat deze methodieken nadien door de CAW's worden toegepast en verder uitgewerkt. Ze zullen via een methodiekenbank op internet voor iedereen toegankelijk gemaakt worden.

Behalve methodieken levert dit contact met de doelgroep ook inzichten op. Inzichten in de manier waarop mensen zonder wettig verblijf hun situatie percipiëren en hoe dit de hulpverlening en toekomstoriëntering in het bijzonder, beïnvloedt. De lessen die we hieruit trekken zijn uitermate belangrijke voor elke hulpverlener.

SOB-Meeting werkt ook aan een collectieve methodiek voor toekomstoriëntering. Dit is de oriëntatiecursus geworden *. Het is de bedoeling dat de CAW's cliënten motiveren om aan deze cursus deel te nemen, wanneer ze vermoeden dat een dergelijke groepsmethodiek voor hun cliënt heilzaam zou kunnen zijn. Wanneer de cursus aanslaat zal de hulpverlener achteraf merken dat zijn cliënt een sprong heeft gemaakt. We zien immers dat mensen na de

* zie artikel „Van informeren naar oriënteren” p. 39-43

oriëntatiecursus veel opener en realistischer zijn over hun toekomst en dat ze op dit vlak een zekere dynamiek ontwikkelen. Uiteraard lukt dit niet voor iedereen op dezelfde manier. Het is de bedoeling dat de CAW's nadien de begeleiding naar toekomstoriëntering verder zetten. Dit is momenteel bijzonder moeilijk omdat het binnen de onthaalwerking moet gebeuren.

Met de oriëntatiecursus bereiken we ook mensen die (nog) geen contact hebben met de hulpverlening. Na de cursus worden ze doorverwezen naar de CAW's om het proces van toekomstoriëntering verder te zetten. Uiteraard kunnen ze daar ook met andere vragen terecht.

Wanneer we tijdens de oriëntatiecursus merken dat mensen zich vanuit een collectief bewustzijn willen engageren voor de problematiek van mensen zonder wettig verblijf dan nodigen we hen uit om deel te nemen aan de zgn. agogische activiteiten.

AGOGISCH WERKEN MET DE MENSEN ZONDER WETTIG VERBLIJF

Het is belangrijk om de doelgroep bij te staan in hun strijd tegen onrecht. Deze leemte wordt in Brussel opgevuld door Sob-Meeting. Samenlevingsopbouw Brussel wil met dit initiatief mensen zonder wettig verblijf ondersteunen in hun inspanningen om het beleid te interpellieren over grondrechten en toekomstperspectieven.

Dit werk is ondertussen uitgemond in een „Collectief van Werkers Zonder Papieren“. Deze groep organiseerde reeds een aantal manifestaties, getuigenissen en een mobiel actietheater over de arbeidsomstandigheden. Samenlevingsopbouw Brussel ondersteunt hen hoofdzakelijk door vormingen over beleidsbeïnvloeding, strategisch actievoeren, communicatie, etc. Het probeert de groep niet te sturen,

maar wel de aandacht voor aspecten zoals haalbaarheid, draagvlak, verbreding, etc. te benadrukken. In die zin zorgt de opbouwwerker vooral voor procesbegeleiding en zoekt hij naar kansen om de deelnemers te laten groeien in hun mogelijkheden.

Het agogisch werk is dus ook een vorm van empowerment om als individu (en als groep) greep te krijgen op de eigen situatie en de toekomst.

3 Hoe wordt de integrale hulpverlening ondersteund?

Het Integratiecentrum Foyer coördineert de samenwerking. Dit gebeurt vanuit een stuurgroep met alle partners. Binnen de samenwerking zijn enkele instrumenten ontwikkeld om de integrale hulpverlening te ondersteunen. We bespreken het „kennisforum“ en de „aanpak van structurele knelpunten“.

KENNIS(FORUM)

Wie met mensen zonder wettig verblijf werkt moet over een goede basiskennis vreemdelingenrecht beschikken. Het Integratiecentrum Foyer organiseert in dit verband vormingen en publiceert in samenwerking met het Kruispunt Migratie-Integratie een juridische nieuwsbrief. De eerstelijns werkers kunnen ook een beroep doen op hun eigen juristen en op de juridische hulpdesk van Foyer. Naast deze klassieke instrumenten ontwikkelde Foyer ook een nieuw spoor in het toegankelijk maken van de praktijkkennis van hulpverleners. Dit werd het „Kennisforum voor de hulpverlening aan mensen zonder papieren“. Het is een internetforum waar hulpverleners vragen kunnen stellen en vragen van anderen kunnen beantwoorden. Op die manier krijgen ze toegang tot de kennis en ervaring die andere hulpverleners hebben opgebouwd. Omdat alle vragen en antwoorden

beschikbaar blijven op het forum is het ook een manier om het verlies aan kennis door het soms grote verloop van personeel tegen te gaan.

We denken er ook aan om interviews rond toekomstoriëntering te organiseren. Dit zou in samenwerking met het Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg Brussel kunnen gebeuren. Het CGGZ werkte mee aan het uitwerken van toekomstoriëntering*.

AANPAK STRUCTURELE KNELPUNTEN

In het werk met de doelgroep stoten we op heel wat structurele knelpunten. Die hebben hoofdzakelijk te maken met schendingen van grondrechten, slecht functioneren van overheid-instellingen en contraproductieve regelgeving. Binnen het Brussels samenwerkingsverband hebben we voor een gecentraliseerde aanpak gekozen. We proberen dit zo efficiënt mogelijk te doen door bij elk nieuw knelpunt te onder-

zoeken hoe we de competenties van personen en diensten binnen het samenwerkingsverband zo goed mogelijk kunnen inzetten. Op dit moment is het voornamelijk Samenlevingsopbouw Brussel die de aanpak van knelpunten voor zijn rekening neemt. Meestal werken we ook samen met externe partners. Een concreet voorbeeld vind je in het kader. Andere voorbeelden zijn de opvang van families met kinderen, de regularisatie via werk, het statuut van ex-hongerstakers en de kwaliteit van de helpdesk van de Dienst Vreemdelingenzaken.

Belangrijk hierbij is dat de hulpverleners die het probleem aanbrengen ook betrokken worden bij de aanpak en dat ze de aanpak van de knelpunten online kunnen volgen. Dit gebeurt via het kennisforum (zie hoger).

Door op deze manier structurele knelpunten aan te pakken helpen we niet alleen de doelgroep, maar ontlasten we ook het werk van de CAW's. Het komt iedereen die met dezelfde problemen geconfronteerd wordt ten goede.

VOORBEELD

In juni 2010 werden de CAW's geconfronteerd met mensen zonder wettig verblijf die de hen beloofde job verloren omdat de werkgever meer dan 7 maanden moest wachten op hun regularisatie. De mensen moesten nu binnen de 3 maanden een nieuwe werkgever vinden. De bedrijven waren echter heel weigerachtig omdat ze de situatie niet kenden.

Voor de aanpak van dit knelpunt heeft Samenlevingsopbouw samengewerkt met OR.C.A., CIRE en UNIZO. Er werd een document opgesteld om de werkgevers te informeren. Mensen zonder wettig verblijf konden dit document gebruiken op hun zoektocht naar werk.

Omdat de aanpak van de structurele knelpunten op het Kennisforum staat, kunnen ook alle aangesloten hulpverleners in Vlaanderen weten met welke knelpunten we in Brussel bezig zijn. Ze zien ook hoe we dit doen en wat het resultaat is. We hopen dat dit andere organisaties kan inspireren en dat er in de aanpak van dergelijke knelpunten ruimere samenwerkingsverbanden kunnen ontstaan.

Auteur: Dirk Van Daele

(Integratiecentrum Foyer) in naam van het Brussels Samenwerkingsverband

* Zie artikel: „Wat kan je als hulpverlener betekenen voor mensen zonder wettig verblijf”, pagina 51-53

Mensen zonder papieren binnen het algemeen welzijnswerk

Bij een „centrum algemeen welzijnswerk” denken we niet automatisch aan de doelgroep „mensen zonder papieren”. Toch zien we in de praktijk dat 9% van de mensen die onthaald en begeleid worden in een CAW, mensen zonder papieren zijn. Historisch gegroeid of vanuit een lokale noodzaak zijn er CAW's die een specifieke werking opgebouwd hebben voor deze groep, of zijn zij partners in internationale programma's rond bijvoorbeeld terugkeer of mensenhandel.

In mei 2009 organiseerde het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk (SAW) een studiedag rond hulpverlening aan mensen zonder papieren in samenwerking met het Vlaams Minderheden Centrum (VMC), nu het Kruispunt Migratie-Integratie. Deze studiedag resulteerde in een visienota. De sector nam hier een duidelijk standpunt in. Het algemeen welzijnswerk (AWW) heeft een mandaat om vanuit het decreet, de strafwet en mensenrechtenverdragen hulp te bieden aan noodlijdende mensen zonder wettig verblijf. Het algemeen welzijnswerk dient zich te richten naar de meest kwetsbare mensen in de samenleving en daarvan maken mensen zonder wettig verblijf zeker deel uit.

De rol van het algemeen welzijnswerk bestaat er in mensen zonder wettig verblijf toe te leiden naar een zinvol en menswaardig toekomstperspectief, dat het perspectief van de cliënt is. Dat kan regularisatie of begeleide terugkeer zijn, maar ook ondersteuning voor wie verkiest hier zonder wettig verblijf te (over)leven. Dit is niet enkel de verantwoordelijkheid van het AWW. Vanuit een visie op gedeelde zorg wil het AWW immers samenwerken met de OCMW's, de integratiesector, de geestelijke gezondheidszorg en met burgerinitiatieven die met deze mensen werken.

Ondanks deze standpunten en beleidsinitiatieven voelen CAW medewerkers zich soms erg

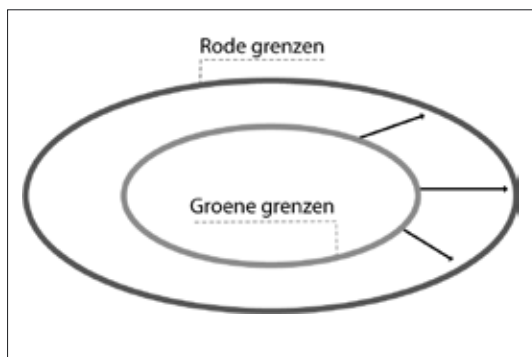
geïsoleerd, zelfs gefrustreerd over de geringe slagkracht van hun aanbod. Daarom zoeken zij manieren om „voorbij de papieren” te werken. Om hun expertise bijeen te brengen, te delen en verder te ontwikkelen, startten het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk en het Kruispunt Migratie-Integratie met een leertraject (april 2010 tot februari 2011). Hulpverleners uit een tiental verschillende werkingen¹ werkten aan praktijk- en beleidsontwikkeling. Ze schreven samen een handelingskader voor de hulpverlening, waarin ook toekomstoriëntatie aan bod komt. Ze baseerden deze tekst op een model van rode en groene grenzen, aan concrete moeilijkheden en drempels waarmee zij in hun dagelijkse praktijk moeten omgaan.

¹ CAW Artevelde (deelwerking Transithuis), CAW De Terp (deelwerking Protestants Sociaal Centrum), CAW De Mare (deelwerking Vluchtelingendienst), CAW Metropool (deelwerking het Zijhuis), CAW Leuven (deelwerking Vluchtelingenonthaal), CAW Archipel (deelwerking De Welkom + Groot Eiland), CAW Mozaïek (netwerkmедewerkster projectmiddelen Vandeuren 2009), CAW Middenkust (deelwerking Onthaal Etnisch Culturele Minderheden), CAW Waasland (deelwerking sociaal centrum)

HET GRENZEN MODEL

Het kader van de „rode en groene grenzen” werd ontwikkeld in de integratiesector². Het onderscheid tussen deze twee grenzen biedt organisaties handvaten om keuzes te maken, dingen ter discussie te stellen en ze te motiveren. In dit artikel wordt verder de nadruk gelegd op de groene grenzen omdat organisaties en hulpverleners daar het verschil kunnen maken. De uitgebreide tekst kan opgevraagd worden bij het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk³.

De *rode grenzen* omvatten de groene grenzen. Rode grenzen vormen het niet-onderhandelbare kader van een organisatie. Vaak gaat het om zaken die van bovenaf worden opgelegd, zoals wetten, decreten, grondrechten en andere regelgeving (en hun toepassing). De rode grenzen bakenen de beleidsruimte af waarbinnen de organisatie functioneert. Maar de rode grenzen kunnen ook kansen bevatten.

De *groene grenzen* zijn wel onderhandelbaar binnen een organisatie. Ze bestaan uit zaken die de organisatie zichzelf oplegt, zoals procedures, afspraken, regels, gewoontes, missie, visie ... Zij bepalen de handelingsruimte van de hulpverlener. We stellen vast dat die ruimte voor hulpverlening aan mensen zonder wettig verblijf soms (bewust of onbewust) erg klein gehouden wordt. De hulpverlener heeft het gevoel of de overtuiging dat hij of zij voor die cliënten

weinig kan doen. Nochtans hebben groene grenzen met keuzes te maken. Organisaties kunnen ervoor kiezen de groene grens uit te rekken en de drempels voor mensen zonder wettig verblijf te verlagen. Hulpverleners en hun verantwoordelijken kunnen bepaalde gangbare procedures, afspraken, gewoontes bespreekbaar en onderhandelbaar maken, om zo de handelingsruimte te vergroten. Wij illustreren de groene grenzen met een aantal uitspraken van op de werkvloer.

„Help, die cliënt spreekt geen Nederlands”.

Een gemeenschappelijke taal is een belangrijk werkinstrument van de hulpverlener. Toch is niet elke cliënt het Nederlands (of een andere gemeenschappelijke taal) even machtig en dan heeft de hulpverlener soms het gevoel dat hij „technisch werkloos” is. Werken met tolken kan een oplossing bieden⁴.

Een CAW kan ervoor kiezen om elke cliënt in zijn eigen taal te onthalen en te begeleiden. „Werken met tolken” kan ingezet worden als verplichte vorming. Er zijn ook methodieken die hulpverleners een extra taal kunnen geven, of die minder gericht zijn op het verbale zoals het werken met duplopoppetjes, creatieve therapie, ...

„Al die verblijfskaarten, dat is specialistenwerk”.

De vreemdelingenwetgeving is een complexe en zeer veranderlijke materie: veel verschillende verblijfsstatuten, procedures, ondersteunings-

² Gebaseerd op de bevindingen van Edwin Hoffman, *Interculturele gespreksvoering. Theorie en praktijk van het topoi-model*, 2009.

³ Gebaseerd op „Werken met mensen met precair verblijfsstatuut”, visie en handelingskader ontwikkeld binnen het leertraject „Hulpverlening aan mensen met een precair verblijfsstatuut”.

⁴ Voor meer info over sociaal tolken en vertalen: www.sociaaltolkenenvertalen.be

mogelijkheden bij terugkeer ... Vaak leeft de overtuiging dat de hulpverlener een „specialist vreemdelingenrecht” moet zijn om met mensen zonder wettig verblijf te kunnen werken. Niet elke vraag valt echter te herleiden tot het verblijfsstatuut. Mensen kunnen ook hulpvragen hebben over onderwijs, het verkrijgen van een voedselpakket, psychosociale aspecten. Zo'n vragen moeten in een algemeen onthaal aangepakt worden.

Daarnaast zijn er ook een heleboel hulplijnen voor vragen van hulpverleners rond vreemdelingenrecht. Bijvoorbeeld de juridische helpdesk van het Kruispunt Migratie-Integratie (www.vreemdelingenrecht.be), mensen binnen je eigen CAW of andere CAW's.

„Ik weet niet hoe ze dat doen in die andere cultuur, ik ben bang om iets verkeerd te zeggen”

Mensen zonder wettig verblijf komen dikwijls uit landen waar een heel ander cultureel patroon heerst, waar er andere gewoonten zijn, waar problemen op een andere manier aangepakt worden. Nog meer dan andere groepen confronteert dit de hulpverlener met zijn eigen waarden- en normenkader. Het vereist van de hulpverlener een niet-veroordelende openheid en een gevoeligheid om met deze verschillen om te gaan. De hulpverlening kan deze culturele verscheidenheid een plaats geven. Onduidelijkheden of twijfels moeten op tafel gelegd worden, enkel zo worden ze expliciet en bespreekbaar. Met een gezonde dosis nieuwsgierigheid, empathie en creativiteit zijn veel dingen bespreekbaar en praten mensen meestal graag over hun gewoonten.

De uitspraak in de titel kan evengoed in de mond gelegd worden van een cliënt. Veel mensen die migreren zijn niet vertrouwd met het Westerse hulpverleningsmodel. Hulpverleners stellen vast dat mensen soms vreemd aankijken tegen een hulpverleningsaanbod dat autonoom

(en dus niet overheidsgebonden) is, en gratis toegankelijk (en toch kwaliteitsvol) is.

Er is vaak geen gedeeld begrip van wat „hulp verlenen” is. Soms gaan cliënten ervan uit dat jij als hulpverlener alles voor hen zal oplossen. Andere cliënten uiten hun dankbaarheid voor de geboden hulp in de vorm van geschenken of uitnodigingen voor een etentje bij hen thuis. Er dient een flexibiliteit te zijn in de „professionele nabijheid” tussen cliënt en hulpverlener waarbij de wederkerigheid in de relatie soms een andere invulling krijgt. Er dient dan ook meer aandacht en energie te gaan naar het verduidelijken van wat een CAW kan betekenen voor een cliënt.

***„Het enige wat ze willen, zijn papieren.
En net dat kunnen wij niet geven.”***

Ondersteuning voor het verkrijgen van een wettig verblijfsdocument is een belangrijke en vaak eerste aanmeldingsvraag. Cliënten zullen zelden hun hulpvraag breder formuleren in de zin van „Kan je met mij nadenken over mijn toekomst, de doelen die ik wil realiseren?”. De hulpverlener is geneigd om mee te gaan in de zoektocht naar „papieren” als enige sleutel voor de toekomst.

Maar na het opstarten van een verblijfsprocedure volgt een lange, onzekere periode van wachten en overleven. In de praktijk blijkt dat veel mensen uiteindelijk geen papieren krijgen. De ontgoocheling is groot, ook bij de hulpverlener: „Het enige wat de cliënt wil, kunnen wij niet bieden.” Enkele CAW's zoeken manieren om structureel hulp te verlenen, „voorbij de papieren”. Ze brengen het verleden, het heden en de toekomst ter sprake. Het betekent heel veel voor de cliënt om gezien te worden als persoon met aspiraties („de papieren” zijn enkel een middel tot een (levens)doel). De modellen rond toekomstoriëntering, waaraan dit nummer volledig gewijd is, zijn hier een mooi voorbeeld van.

„Je kan niet iemand ondersteunen in een illegaal verblijf, dat is uitzichtloos”.

Of iemand het illegaal verblijf in België wil continueren, blijft zijn of haar keuze. Daarover kan de hulpverlener geen oordeel vellen. Wel kan er duidelijke info gegeven worden aan de persoon over de consequenties van zijn of haar keuze. Mensen zonder wettig verblijf hebben een aantal basisrechten. Arbeidsrechten gelden bijvoorbeeld ook voor clandestiene werknemers ⁵. Deze belangen kunnen even sterk verdedigd worden als bij andere cliënten. Daarnaast kan het gesprek over de toekomst een rode draad zijn binnen de contacten met mensen die hier illegaal verblijven. Hulpverleners kunnen een proces van zelfreflectie op gang brengen via vragen als: „Waarom ben je naar hier gekomen? Wat wilde je verwezenlijken? Geldt dit nog steeds? Mocht je geweten hebben wat je nu weet, zou je dan nog vertrekken?” ...

„Onze organisatie is niet toegankelijk voor mensen zonder papieren”.

Ondanks het feit dat er weinig politiek draagvlak en beleidsruimte is rond mensen zonder papieren, kan je als organisatie voor deze mensen wel het verschil maken. Vaak moeten een aantal zaken herdacht worden. Binnen het kader van een interculturaliseringstraject ⁶ kan de organisatie interne processen opzetten rond een laagdrempelig onthaal, interculturele competenties, aandacht voor communicatie ... Het personeel kan de mogelijkheid krijgen zich bij te scholen in het werken met tolken of rond interculturele

communicatie, vreemdelingenwetgeving, omgaan met onmacht ...

LAAT DIT EEN OPROEP ZIJN...

Werken met en voor mensen zonder papieren is niet altijd evident. Een organisatie of hulpverlener wordt met beperkingen geconfronteerd die zich bij andere doelgroepen minder stellen. We botsen op de rode grenzen van een inadequaat migratiebeleid, beperkte toegang tot sociale rechten, brede kloven tussen theorie en praktijk van procedures ... Maar we kiezen ervoor om ons niet blind te staren op deze beperkingen. Mensen zonder papieren zijn in de eerste plaats mensen, die zich vaak in een heel kwetsbare positie bevinden.

We kiezen ervoor om ons te focussen op de groene grenzen, de mogelijkheden. Zoekend en onderhandelend proberen we die handelingsruimte, waarbinnen wij iets kunnen betekenen, te vergroten. We geloven dat er binnen een aantal CAW nog veel „rek” zit op de groene grenzen.

We dagen elk CAW en elke hulpverlener uit om de eigen groene grenzen ter discussie te stellen. Durven we bestaande procedures, gewoontes, drempels in vraag te stellen? Zijn we bereid om creatief en toekomstgericht na te denken over toegankelijkheid en interculturalisering van onze werking? Laat deze publicatie een inspiratiebron zijn om binnen de werking en de organisatie ook aan mensen zonder papieren kwaliteitsvolle hulpverlening te bieden.

Martine Van Geyt

stafmedewerkster bij het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk

⁵ Meer info bij de Organisatie voor Clandestiene Arbeidsmigranten, www.orcasite.be.

⁶ Een aantal CAW deden dit reeds: CAW De Kempen (ism Prisma, www.prismavzw.be), CAW Middenkust (ism De Som, www.desom.be), CAW De Terp/PSC (ism de 8 vzw, www.de8.be), CAW Artevelde (ism ODICe vzw, www.odice.be), CAW Mozaïek (ism Kruispunt Migratie-Integratie, www.kruispuntmi.be)

VOORBIJ DE PAPIEREN

Toekomstoriëntering met mensen zonder wettig verblijf

Visietekst

WIE ZIJN WIJ?

Begin 2010 sloegen 5 Brusselse organisaties de handen in elkaar om rond de problematiek van mensen zonder wettig verblijf te gaan samenwerken. Het zijn: Samenlevingsopbouw Brussel, Meeting, CAW Archipel, CAW Mozaïek en het Integratiecentrum Foyer. Een werkgroep met vertegenwoordigers van de 5 organisaties schreef deze tekst.

WAAROM HEBBEN WE DEZE TEKST GESCHREVEN?

We wilden steeds terugkerende problemen met betrekking tot basisrechten op een structurele manier aanpakken, samenwerken rond concrete dossiers en de praktijkkennis die hier rond wordt opgebouwd delen. Naast deze primaire en praktische zaken wilden we ook op zoek gaan naar mogelijkheden om met de cliënten aan een zinvol toekomstperspectief te werken ¹. Het is immers onze opdracht om ook op structureel niveau naar een oplossing te zoeken. Maar hoe vullen we dit in voor mensen zonder wettig verblijf? Hierover gaat deze tekst. Hij is gericht aan alle hulpverleners die net als wij op zoek zijn naar zinvolle uitwegen voor mensen die illegaal in België verblijven.

¹ Meer informatie over de samenwerking in onze conceptnota, op aanvraag: dirk.vandaele@foyer.be

WAT STAAT ERIN?

Tot nog toe werkten we voornamelijk vanuit het verblijf. Wanneer er geen verblijfsperspectieven in België meer zijn, proberen we met de mensen over een vrijwillige terugkeer te praten. Ze staan er echter zelden voor open. In deze tekst analyseren we hoe dit komt. We stellen een nieuwe benadering voor om mensen te oriënteren naar een zinvol toekomstperspectief. Het vertrekt niet vanuit de verblijfsproblematiek, maar stimuleert en versterkt mensen om vanuit hun oorspronkelijke migratie en op basis van hun huidige situatie, nieuwe mogelijkheden te verkennen om hun migratieproject alsnog te realiseren of om er een andere zinvolle wending aan te geven. Dit noemen we toekomstoriëntering.

Het concept „toekomstoriëntering” heeft zich na een jaar experimenteren uitgekristalliseerd tot wat in deze tekst staat. Dit is dus nog maar een eerste aanzet. Na het meer theoretisch gedeelte geven we in hoofdstuk 3 „Toekomstoriëntering in de praktijk” handvaten om toekomstoriëntering in de praktijk te brengen.

We hopen dat deze tekst vooral mensen zal inspireren. Iedereen die begaan is met deze problematiek nodigen we uit om ervaringen, bemerkingen en suggesties te delen. Op die manier hopen we dit concept verder invulling te geven.

Inhoud

1	<i>Hoe zijn we tot toekomst-oriëntering gekomen?</i>	16	2.3	Het beginpunt: de „oorspronkelijke” migratie	23
1.1	Wie zijn onze cliënten zonder wettig verblijf?	16	2.4	De oriënteringscirkel	25
1.2	Welke problemen stellen we vast in de hulpverlening?	17	2.5	Het eindpunt: een zinvol toekomstperspectief	27
1.3	Hoe pakken we deze problemen nu op een structurele manier aan?	18	2.6	Pijlers van toekomstoriëntering	28
1.4	Waarom werkt deze aanpak niet?	19	2.7	Afbakening binnen de hulpverlening	29
1.5	Wat leren we hier uit?	22	3	<i>Toekomstoriëntering in de praktijk</i>	30
2	<i>Wat is toekomstoriëntering?</i>	23	3.1	Houding van de hulpverlener	30
2.1	Definitie	23	3.2	Mogelijke referentiekaders voor de hulpverlening	32
2.2	Toekomstoriëntering voor wie?	23	3.3	Informeren	32
			3.4	Het verloop van toekomstoriëntering	33
			3.5	Algemene aandachtspunten	37

1 Hoe zijn we tot toekomstoriëntering gekomen?

1.1 WIE ZIJN ONZE CLIËNTEN ZONDER WETTIG VERBLIJF?

Of ze nu asielzoeker, sociaal economische vluchteling of gezinshereniger zijn, de overgrote meerderheid van de mensen die naar België komen, zijn op zoek naar een betere toekomst. Ze verlaten hun land omwille van zeer uiteenlopende redenen. Meestal gaat het

om een combinatie van push- en pullfactoren. De pushfactoren hebben vaak te maken met slechte levensomstandigheden en beperkte toekomstperspectieven. Daarnaast kunnen ook geweld, vervolging, discriminatie, medische en andere problemen mensen aanzetten om nieuwe oorden op te zoeken. Belangrijke pullfactoren zijn ongetwijfeld de tewerkstellingsmogelijkheden, het welvaartsniveau en onze sociale zekerheid, of beter gezegd, het beeld dat men hiervan heeft.

• **Asielzoekers** komen naar België voor veiligheid en stabiliteit. De overheid onderzoekt of zij voldoen aan de criteria van de Conventie van Genève of in aanmerking komen voor subsidiaire bescherming. Slechts een kleine 20% wordt erkend ².

² In 2010 was het erkenningpercentage: 21,4% (vluchtelingen-status + subsidiaire beschermingsstatus), uit: Asiel-statistieken, Overzicht, Commissariaat-Generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen jan-2011, 2010 Pag. 8

• **Sociaal economische vluchtelingen** komen in de eerste plaats naar België om te werken. Sommigen willen hier hun leven uitbouwen. Anderen zijn hier om geld te verdienen om het vervolgens te investeren in hun land van herkomst. Dit kan op verschillende manieren, bijvoorbeeld: achtergebleven familieleden onderhouden, een huis bouwen, een eigen zaak starten of studeren. De migratiemogelijkheden voor deze groep zijn echter heel beperkt. Sinds de migratiestop van 1974 voert België een zeer selectief beleid. Wie in België wil komen werken moet hooggeschoold, topsporter, manager, onderzoeker, ... zijn. De migratiemogelijkheden voor laaggeschoolden zijn zo goed als nihil. Voor Europeanen zijn de regels soepeler.

• **Gezinsherenigers** komen naar België om hun partner of familie te vervoegen. Soms hebben ze hiervoor ook sociaal economische motieven. Gezinshereniging is een recht maar er zijn allerlei bijkomende voorwaarden, o.a. garantie op voldoende huisvesting en een ziektekostenverzekering. De procedure begint op het Belgisch consulaat in het land van herkomst en de af te leggen weg ligt bezaaid met heel wat administratieve obstakels (visa, documenten). De eerste 3 jaar moeten gezinsherenigers samen blijven wonen, zoniet is de kans reëel dat de persoon die is overgekomen zijn verblijfsrecht verliest.

• Dan zijn er nog een aantal **specifieke groepen** zoals studenten die na hun studies niet naar hun land terugkeren, arbeidsmigranten die hun werk verliezen en niet terug willen, alleenstaande minderjarigen en slachtoffers van mensenhandel. Een kleine minderheid komt naar België om medische redenen.

Voor al deze migranten en vluchtelingen geldt dat als ze geen verblijfsrecht krijgen, het verliezen of nooit aanvragen, ze illegaal in België verblijven. De overheid kan hen een bevel geven om het grondgebied te verlaten. Doen ze dat niet, dan kunnen ze gedwongen gerepatriëerd worden.

Wat deze mensen ook gemeen hebben, is dat hun vertrek uit het herkomstland een heel belangrijke gebeurtenis was. Ze nemen afscheid van de vertrouwde omgeving en van de mensen die hen dierbaar zijn. Voor de migratie naar Europa (België) nemen ze soms grote risico's. Het hele opzet moet uiteindelijk tot een betere toekomst leiden. Voor sommige van onze cliënten is migratie een haast existentieel gegeven. Toekomstoriëntering steunt op dit inzicht. We komen hier op terug in punt 2.3.

1.2 WELKE PROBLEMEN STELLEN WE VAST IN DE HULPVERLENING?

Mensen zonder wettig verblijf komen met allerlei vragen naar de hulpverlening. Meestal gaat het over medische zorgen, huisvesting, verblijfspapieren ... Op de vele vragen hebben we zelden een bevredigend antwoord. Medische zorgen is een recht maar in de praktijk zijn er veel obstakels. Huisvesting is zelfs voor mensen die legaal in België verblijven een levensgroot probleem. En voor de gegeerde „papieren” blijken maar enkelen in aanmerking te komen.

We merken ook dat er maar weinig mensen zonder wettig verblijf zijn die een zorgenloos leventje leiden. Inkomsten verkrijgen uit arbeid is geen sinecure. Op de clandestiene arbeidsmarkt zijn de jobs bijzonder precair en uitbuiting is er eerder regel dan uitzondering. Mensen zonder wettig verblijf zijn voor veel werkgevers goedkope, flexibele en bereidwillige arbeidskrachten. Ze vullen „ad interim” de gaten op. In theorie hebben ze dezelfde arbeidsrechten als Belgen, maar in de praktijk is uitbuiting iets waar ze in het beste geval mee leren omgaan. Het werk brengt ook maar zelden voldoende op. De steun van anderen om te overleven is vaak onontbeerlijk.

Een aantal mensen moet beroep doen op noodhulp. We ontmoeten hen in de voedselbedelingen en in de noodopvangcentra voor

daklozen. Het aantal noodopvangplaatsen in Brussel is zeer beperkt en mensen mogen er dikwijls maar voor een of twee nachten ³ blijven. De opvanginitiatieven ervaren spanningen tussen deze groep en de „klassieke” gebruikers. Een aantal mensen kan bij vrienden slapen, wat soms ook tot spanningen leidt en meestal geen duurzame oplossing is.

De Brusselse centra voor noodhulp ⁴ ervaren de situatie als problematisch. Ze klagen al jaren over het feit dat mensen zonder wettig verblijf ernstige problemen hebben met basisnoden als voeding en onderdak, maar dat er om allerlei redenen niet gewerkt kan worden aan een structurele oplossing. Ze zien hun werk t.a.v. van deze groep herleid tot louter caritatieve hulp ⁵.

In onze hulpverlening zien we heel wat mensen met psychische problemen. In een aantal gevallen is er een duidelijk verband met het vertrek of de vlucht uit het herkomstland. Maar ook het overleven in de illegaliteit hier, het wachten op papieren en het leed van een mislukt migratieproject maken mensen soms letterlijk ziek. Het ene probleem werkt het andere in de hand waardoor we bij veel mensen van een multiprobleem-situatie kunnen spreken. In sommige gevallen leidt dit tot extreme armoede ⁶.

3 CAW Mozaïek Woonbegeleiding heeft als enige een opvangproject waar mensen zonder wettig verblijf kunnen verblijven met het oog op de realisatie van een zinvol en haalbaar toekomstproject (kans op regularisatie van verblijf)

4 Het gaat hier zowel om centra die behoren tot een CAW, als om bicommunautaire en Franstalige centra.

5 Verslag van de „werkgroep betreffende de overbevraging van de Brusselse sector thuislozenzorg inzake opvang van mensen zonder of met een precair verblijfsstatuut”, Bico Federatie, 2006

6 Hoofdstuk „Mensen zonder wettig verblijf. De extreme armoede van de twintigste Brusselse gemeente” uit Gekruiste blikken, Brussels armoederapport, Observatorium voor Gezondheid en Welzijn, pag. 59

7 Dit doen we o.a. in jaarverslagen, armoederapporten en via het Forum Asiel en Migratie, www.f-a-m.be

Binnen de hulpverlening leidt de problematiek van mensen zonder wettig verblijf tot heel wat frustratie. In sommige diensten is meer dan de helft van het cliënteel op het onthaal illegaal in het land. De hulpverleners worden geconfronteerd met ernstige schendingen van grondrechten, maar kunnen zelden een bevredigend antwoord geven.

1.3 HOE PAKKEN WE DEZE PROBLEMEN NU OP EEN STRUCTURELE MANIER AAN?

Het is onze opdracht het algemeen welzijn van mensen te versterken. Naast een antwoord op de directe noden betekent dit ook altijd het werken aan structurele oplossingen. Dit doen we op niveau van het beleid en de hulpverlening.

We informeren de overheid over de inhumane gevolgen van haar migratiebeleid en doen voorstellen voor een realistische, adequate en humane aanpak ⁷. Dit valt verder buiten het opzet van deze tekst.

In de hulpverlening is de urgentie meestal van die aard dat we niet op een aangepast migratiebeleid kunnen wachten. De ernst van de situatie dwingt ons om na te denken of we binnen onze hulpverlening en binnen de huidige context niet meer kunnen betekenen voor de toekomstperspectieven van mensen zonder wettig verblijf.

Bij andere doelgroepen gaan we op zoek naar de factoren die de aanleiding waren voor de hulpvraag. Wie schulden heeft, kan een schuldbemiddeling krijgen (directe noden). Daarnaast wordt gekeken hoe de schulden ontstaan zijn. Op basis daarvan wordt er structureel gewerkt.

De manier waarop we tot nog toe zijn omgegaan met de problemen van mensen zonder wettig verblijf laat een heel ander

beeld zien. Wat de aanpak van de directe noden betreft is er geen verschil. Wanneer iemand met medische problemen naar onze dienst komt dan weten we precies wat we moeten doen. Bij problemen als huisvesting, loondiefstal en haperende juridische bijstand is het soms moeilijk. Maar we stellen alles in het werk om een oplossing voor deze directe noden te vinden.

Zelden of nooit vormen deze hulpvragen een aanleiding om naar de achterliggende factoren te gaan zoeken. We blijven steken in de gedachte dat deze problemen het gevolg zijn van het illegaal verblijf. En dat we misschien iets kunnen betekenen door na te gaan of de persoon aan de voorwaarden voldoet om in België een wettig verblijf te bekomen. We nemen bijna nooit het initiatief om te onderzoeken wat de drijfveer van die persoon was om naar België te komen. Hoe hij het heeft aangepakt. En of er misschien alternatieve wegen zijn om het doel te bereiken.

Wanneer iemand een legaal verblijf wil verwerven, passen we een vorm van „verblijfsoriëntering” toe. Dit betekent dat we nagaan of de persoon aan de verblijfsvoorwaarden voldoet. Die voorwaarden zijn echter niet altijd duidelijk. Vermoeden we dat hij in aanmerking komt, dan helpen we hem met de verblijfsprocedure. Meestal gaat het om een regularisatieaanvraag, maar het kan ook een tweede asielprocedure of een gezinshereniging

zijn. Als het legaal verblijf geweigerd wordt en er geen verblijfsperspectieven meer zijn, proberen we over een vrijwillige terugkeer te praten. Dit heeft echter zelden resultaat. Het lijkt alsof mensen zonder wettig verblijf er niet voor open staan.

1.4 WAAROM WERKT DEZE AANPAK NIET?

Uit onze ervaring met de vraag naar verblijfspapieren komen drie zaken naar voor:

- 1 We blijven als hulpverlener zelf steken in verblijfsoriëntering: het idee dat een illegaal verblijf alleen maar opgelost kan worden via een „ander verblijf” (legaal in België of een migratie naar elders). Het lukt ons niet om voorbij de papieren te kijken.
- 2 De cliënt lijkt vaak zelf gefixeerd op „papieren”; Hij ziet het als de sleutel voor al zijn problemen. Elke andere optie is onbespreekbaar.
- 3 Als verblijfsoriëntatie echt een poging is om op een fundamenteel niveau aan het welzijn van mensen zonder wettig verblijf te werken, dan focust het niet op wat echt belangrijk is voor de cliënt. Dat zijn volgens ons niet de papieren maar wel het migratieproject.

Deze laatste bemerking verwijst naar de nieuwe benadering die we in punt 1.5 zullen voorstellen.

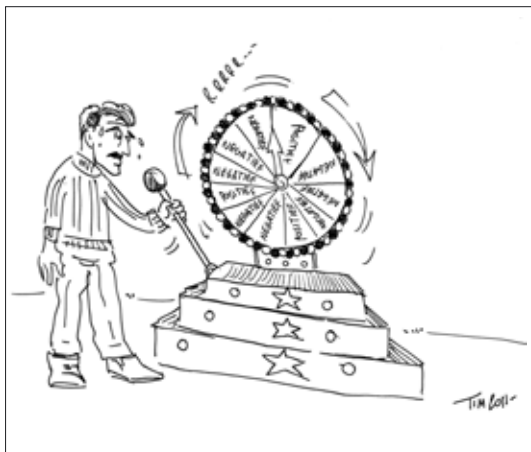
WAAROM KIJKEN HULPVERLENERS NIET „VOORBIJ DE PAPIEREN”?

Bij hulpverleners zien we dat er verschillende factoren een rol spelen:

- Sommige hulpverleners houden vast aan de logica van de overheid die stelt dat wie niet aan de verblijfsvoorwaarden voldoet het land moet verlaten.

- Anderen vinden dat ze wel inspanningen kunnen en moeten doen om los van verblijfsdocumenten naar de motieven van mensen te peilen en van daaruit naar nieuwe perspectieven te zoeken. Maar het tijdsbestek waarin ze moeten werken laat dit niet toe. Of de organisatie waarin ze werken, voorziet geen begeleiding van mensen zonder wettig verblijf.
- Sommige hulpverleners leiden uit hun ervaring met verblijfsoriëntering af dat mensen zonder wettig verblijf niet open staan om over hun motieven te praten. Er zijn ook hulpverleners die denken dat dit een taboe is, zonder het ooit zelf geprobeerd te hebben.

- Weer anderen kijken niet voorbij „het probleem van de papieren” omdat hun cliënten er niet om vragen.
- Er zijn ook hulpverleners die ons zeggen dat ze kennis en ervaring missen. Door een gebrek aan handvaten en methodes komen ze niet verder dan de hulpvraag.

Wie zich in de drie laatste punten erkent, kan inspiratie vinden in hoofdstuk 3 „Toekomstoriëntering in de praktijk”.

In onze praktijkervaring merken we een zekere openheid om over migratiemotieven te praten. We ervaren dit zowel in het groepswork als in de individuele begeleiding die er op volgt. Er zijn natuurlijk individuele verschillen.

De fixatie van de cliënt op „papieren” is voor ons geen reden om niet naar de onderliggende oorzaken te zoeken. En om via die weg de problemen op een meer structureel niveau aan te pakken. Dit doen we immers ook bij drugs, schulden en relatieproblemen.

WAAROM ZIJN VEEL MENSEN ZONDER WETTIG VERBLIJF ZO GEFIXEERD OP PAPIEREN?

Mensen migreren niet naar België omdat wij hier zo’n mooie elektronische verblijfskaarten hebben. De fixatie op papieren is iets wat zich in de loop van hun verblijf in België (of Europa) ontwikkelt. Dit lijkt het meest voor te komen bij socio-economische vluchtelingen en bij vluchtelingen die vervolging vrezen maar niet erkend worden. We beperken ons hier tot de socio-economische vluchtelingen. We analyseren hun migratietraject om een beter inzicht te verweven in de manier waarop bij hen de fixatie op papieren ontstaat.

Opgelet! We gaan voor deze analyse uit van twee typische migratietrajecten die we menen te herkennen bij de socio-economische vluchtelingen in onze hulpverlening. We beseffen dat de realiteit genuanceerder is.

1. Socio-economische vluchtelingen die asiel aanvragen

Hoewel ze naar hier gekomen zijn om te werken, vragen socio-economische vluchtelingen vaak asiel aan. Ze doen dit omdat anderen dit hen hebben aangeraden (vb trafikanten), of omdat andere vluchtelingen dit ook gedaan hebben, of omdat ze het idee hebben dat dit nu eenmaal de procedure of toegangspoort is om naar België te migreren. Deze vaak weinig doordachte

beslissing kan zware gevolgen hebben voor de realisatie van hun socio-economische objectieven. Ook het welzijn van de persoon kan ernstig op de proef gesteld worden. Door een samenloop van verschillende factoren zal hun oorspronkelijke migratieproject naar de achtergrond verschuiven. In plaats daarvan gaan ze zich fixeren op het verkrijgen van „papieren“.

- Ze raken opgesloten in een procedure die een jaar of twee (of drie) kan aanslepen.
- We merken dat deze mensen zich tijdens de asielprocedure heel erg ingeperkt voelen. Ze mogen niet werken, voelen zich afhankelijk en menen hun eigen toekomst niet in handen te hebben. Hun socio-economische ambities moeten ze voorlopig aan de kant zetten.
- De hele asielprocedure, de opvang en de begeleiding zijn gericht op mensen die in België bescherming zoeken. De problematiek van de persoon wordt hierdoor verengd tot het al dan niet verkrijgen van asiel. De socio-economische migrant wordt meegenomen in een denkwereld die zijn perceptie over hoe je „echttoegang krijgt tot België zal beïnvloeden. Al tijdens de opvang wordt hij geconfronteerd met het belang van papieren. In de opvang krijgt hij een „voorlopig“ verblijfsdocument. Om echt uit de transit-situatie (de opvang) te geraken, moet een ingewikkelde procedure gevolgd worden (de asielprocedure). Daar blijken specialisten voor nodig te zijn (advocaten). Wie aan het einde van de rit erkend wordt, krijgt een „definitief“ verblijfsdocument. Dan zal men pas echt toegang krijgen tot de Belgische samenleving.

Het veel te lange verblijf in het opvangcentrum, de afhankelijkheid en de lange procedureslag eisen hun tol. Van de oorspronkelijke vitaliteit om iets met zijn leven te doen, blijft na de afwijzing vaak niet veel meer over. Het migratieproject heeft al een aanzienlijke

averij opgelopen. Een terugkeer is meestal uitgesloten, omdat men na jaren nog steeds niets van zijn ambities heeft kunnen waarmaken. Aan achtergebleven familieleden is het vaak onmogelijk om dit uit te leggen (gezichtsverlies).

Men voelt zich genoodzaakt om zijn traject in de illegaliteit verder te zetten. Van daaruit zal men op zoek gaan naar andere manieren om verblijfsdocumenten te bekomen. Uit de ervaring met de asielprocedure is duidelijk geworden dat „papieren“ de sleutel zijn tot werk en tot België.

2. Socio-economische vluchtelingen die geen asiel aanvragen

Deze socio-economische vluchtelingen laten de asielprocedure links liggen. Ze zijn naar België gekomen wetende dat ze hier clandestien zullen zijn en dat ze hard zullen moeten werken om hun objectieven te realiseren. Sommigen hebben via familie en vrienden in België of via handelspartners hun migratie kunnen voorbereiden. Anderen komen onvoorbereid en zonder netwerk in België aan. In beide groepen zijn er maar enkelen die er in slagen om voldoende geld te verdienen. Het merendeel slaagt er niet in om zijn objectieven te realiseren. Overleven in het Westen is vaak moeilijker dan aanvankelijk gedacht. Het leven is duur en de inkomsten van de clandestiene arbeid waarop ze zijn aangewezen, zijn mager en onzeker. Sommigen realiseren zich pas bij aankomst dat ze niet „legaal“ mogen werken.

We merken dat mensen het belang van „papieren“ voor het welslagen van hun migratieproject pas na verloop van tijd gaan inzien. Door het koppelingsprincipe van legaal verblijf en burgerrechten, krijgen migranten slechts toegang tot de reguliere arbeidsmarkt, de klassieke sociale verzekeringen, OCMW-uitkeringen, sociale huisvesting en andere maatschappelijke tegemoetkomingen als ze geldige verblijfsdocumenten hebben.⁸

⁸ Marie-Lou De Clerck en Aleidis Devillé, Irreguliere migratie, Werkdocument paper CeMIS Congres 15 oktober 2010, nog niet gepubliceerd

Mensen merken ook dat ze „zonder papieren” niet mee tellen. Ze voelen zich rechteloos en ervaren dat ze uitgesloten worden van het „normale” maatschappelijk leven in België.

Zo belanden ook deze mensen, net als de uitgeprocedeerde asielzoekers, in een situatie waarin ze papieren gaan aanzien als de sleutel tot de toekomst ⁹. Ze ontdekken de regularisatieprocedure en leren de voordelen van een huwelijk met een Belgische partner kennen. Dit is vaak het begin van een periode van wachten en overleven „tot de papieren komen” ¹⁰. Ander opties worden onbespreekbaar. Het leven komt tot stilstand. De „betere toekomst”, waarvoor ze eigenlijk gekomen zijn, verglijdt naar de achtergrond.

⁹ Mensen vertellen ons dat ze zonder papieren niets kunnen doen, dat ze geen rechten hebben en dat ze moeten overleven en wachten tot de papieren komen.

¹⁰ Assemblée des Voisin(e)s – CIRE – PTTL/Spectacle hebben in 2007 een videomontage gemaakt van mensen zonder wettig verblijf die antwoorden op de vraag “Quand les papiers arrivent”. Ze werd door RIC-Foyer vertaald naar het Nederlands. Zie www.foyer.be

1.5 WAT LEREN WE HIER UIT?

- De armoedesituatie van mensen zonder wettig verblijf dwingt ons om op een structurele en toekomstgerichte manier het welzijn van deze mensen te versterken.
- Er is een direct verband tussen de problemen van deze mensen en het feit dat ze illegaal in België verblijven.
- Wanneer we deze problemen in een ruimere context plaatsen, blijven het vaak symptomen te zijn van een falend migratieproject.
- Dit verband komt vaak niet tot uiting, omdat:
 - in veel gevallen het migratieproject bij de cliënt naar de achtergrond verdwijnt.
 - er mogelijks een fixatie op papieren ontstaat.
 - de hulpverlener om verschillende redenen voor dit verband geen aandacht heeft of er niet toe komt om het te onderzoeken.

Vanuit deze bevindingen is „toekomst-oriëntering” ontstaan. De centrale gedachte is dat het welzijn van mensen zonder wettig verblijf met een falend migratieproject versterkt kan worden als er vanuit dit migratieproject gewerkt wordt naar een zinvol toekomstperspectief.

2 Wat is toekomstoriëntering?

Iedereen heeft wel eens nood aan „toekomst-oriëntering”. Dat kan gebeuren wanneer men voor een moeilijke keuze staat, bijvoorbeeld mbt een studie, een relatie of een job. Toekomstoriëntering kan ook zinvol zijn wanneer iemand met veel ambitie een bepaalde weg is ingeslagen en hij na verloop van tijd door de bomen het bos niet meer ziet. In bepaalde gevallen zien mensen zelfs helemaal geen toekomstperspectief meer en lijkt niets

nog zin te hebben. Toekomstoriëntering kan dus afhankelijk van het probleem verschillende vormen aannemen.

Voor wat de problematiek van mensen zonder wettig verblijf betreft, hebben we op basis van de bevindingen in het vorige hoofdstuk een specifieke vorm van toekomstoriëntering uitgewerkt. Deze vorm van toekomstoriëntering is gericht op mensen die ernstige problemen onder-

vinden met de realisatie van hun migratieproject. Het is een vorm van hulpverlening die nieuwe mogelijkheden verkent om het migratieproject alsnog te realiseren of om er een andere zinvolle wending aan te geven. Vanuit dit objectief wordt naar het verblijfsstatuut (legaal/illegaal) en naar het land (hier/elders) gekeken.

We geven eerst een definitie en schetsen dan het methodisch kader. Dit kader geeft schematisch het idee van toekomstoriëntering weer. Het bestaat uit een **oriëntatiecirkel** en **5 pijlers**. Het perspectief van waaruit naar migratie gekeken wordt, is dat van een project.

Als je concreet met toekomstoriëntering aan de slag wil, moet je zelf op zoek gaan naar methodieken en deze binnen dit kader toepassen. Je vindt hiervoor een aantal handvaten in hoofdstuk 3 „Toekomst-oriëntering in de praktijk”.

2.1 DEFINITIE

Toekomstoriëntering is het stimuleren en versterken van mensen zonder wettig verblijf om vanuit de oorspronkelijke migratie en op basis van hun huidige situatie, voor zichzelf een (nieuw) zinvol toekomstperspectief te realiseren.

2.2 TOEKOMSTORIËNTERING VOOR WIE?

Toekomstoriëntering veronderstelt twee voorwaarden die tegelijk vervuld moeten zijn:

- De cliënt verblijft illegaal in België.
- Hij ondervindt ernstige problemen met de realisatie van zijn migratieproject.

Toekomstoriëntering kan ook zinvol zijn voor mensen met een precair verblijfsstatuut wanneer een definitief verblijf erg onzeker is. Ook mensen met een legaal verblijf kunnen ernstige moeilijkheden ondervinden bij

de realisatie van hun migratieproject, vb wanneer ze in België een bedrijf willen opstarten. Dit valt echter buiten de vorm van toekomstoriëntering die hier is uitgewerkt.

Wie illegaal in België verblijft, wordt ook met andere problemen geconfronteerd. In punt 2.7 lees je hoe toekomstoriëntering zich verhoudt tot andere vormen van hulpverlening aan mensen zonder wettig verblijf.

2.3 HET BEGINPUNT: DE „OORSPRONKELIJKE” MIGRATIE

Om tot een (nieuw) zinvol toekomstperspectief te komen, willen we met het oriënteringswerk teruggrijpen naar wat voor de cliënt zelf het uitgangspunt van zijn migratie was.

Hierin onderscheiden we de volgende aspecten:

- **Toekomstperspectief:** het toekomstbeeld dat men voor ogen had
- **Migratiedoel(en) + strategie of plan:** wat men wil realiseren en hoe
- **Existentiële behoefte(n):** met het mens-zijn verbonden behoefte(n) die de cliënt via zijn migratie hoopt te vervullen

TOEKOMSTPERSPECTIEF

We benaderen migratie als een instrument om een bepaald toekomstperspectief te realiseren. Dit toekomstperspectief kan gezien worden

als het toekomstbeeld van het leven na de geslaagde migratie. Toekomstperspectief en toekomstbeeld gebruiken we als synoniemen.

We gaan er van uit dat wie zijn land verlaat een bepaald toekomstbeeld voor ogen heeft. Een vluchteling zoekt een veilige (vrije) samenleving van waaruit hij eventueel zijn politiek werk kan verder zetten. Een socio-economische vluchteling kan naar België komen in de hoop hier via werk een leven uit te bouwen dat hem in staat stelt om bijvoorbeeld westerse consumptiegoederen te kopen. Socio-economische vluchtelingen zien zichzelf soms als een instrument voor de toekomstperspectieven van hun familie en kinderen in het herkomstland. De mate waarin het toekomstbeeld concreet en expliciet is, kan in de praktijk heel verschillend zijn.

MIGRATIEPROJECT

Migratie benaderen we in toekomstoriëntering als een „project” dat bestaat uit:

- Migratiedoel(en): de zaken die de persoon verwacht via zijn migratie te kunnen realiseren
- Strategie: het plan of de manier waarop hij dit denkt te kunnen doen

Opmerking: Toekomstoriëntering veronderstelt niet dat de cliënt zelf zijn migratie als een project beschouwt.

EXISTENTIËLE BEHOEFTE

Volgens ons heeft een vlucht naar het Westen vaak te maken met het niet kunnen vervullen van een existentiële behoefte. Enkele voorbeelden:

- Politiek vluchteling: bescherming, ontplooiing
- Socio-economische vluchtelingen: financiële zekerheid, basisbehoeften zoals voeding, onderdak, medische zorgen (voor zichzelf en familie), sociale status ...

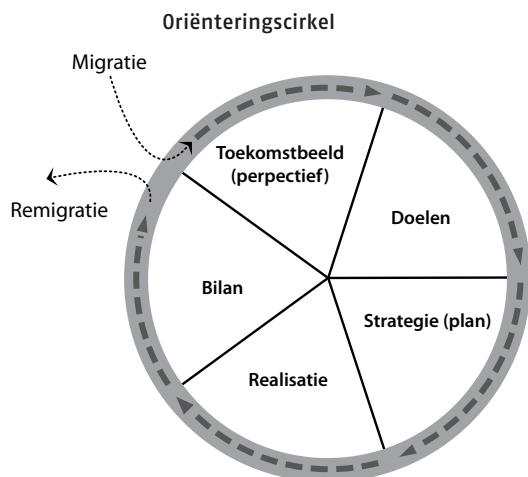
- Gezinsherenigers: sociale relaties, liefde, geborgenheid ...
- Homoseksuelen: erkenning, vrijheid, veiligheid, (zelf)ontplooiing ...
- Jongeren (studenten): (zelf)ontplooiing, vrijheid, sociale status, autonomie ...
- Vrouwen: vrijheid, veiligheid, autonomie, (zelf)ontplooiing, sociale status ...
- Avonturiers: vrijheid, autonomie ...

Existentiële behoeften zijn universeel en verbonden met het mens-zijn. Ze kunnen dus niet goed of slecht zijn. Men kan ze niet inperken of „loslaten”.

Het niet kunnen vervullen van een dergelijke behoefte en de verwachting dat dit wel zal lukken in het Westen kan de aanleiding vormen voor een „migratieproject”; Als we naar de levensomstandigheden van onze cliënten kijken, dan doet dit ons ernstig vermoeden dat bij velen het migratieproject mislukt is. Of dat er op dit vlak minstens ernstige problemen zijn. Het kan dus in toekomstoriëntering erg belangrijk zijn om oog te hebben voor die existentiële behoeften.

2.4 DE ORIËTERINGSCIRKEL

Bij toekomstoriëntering trachten we de cliënt te versterken zodat hij opnieuw greep krijgt op zijn toekomst (empowerment, zie pijlers). Via een proces van zelfreflectie stimuleren we de cliënt om voor zichzelf een migratiebilan te maken. Op basis van dit bilan kan hij zijn migratieproject bijstellen en op die manier aan zijn toekomst werken. Soms is een heroriëntatie noodzakelijk en moet men de cirkel opnieuw doorlopen. Het hele proces is uiteindelijk gericht op het realiseren van een (nieuw) zinvol toekomstperspectief.

Het migratiebilan steunt op 3 kernvragen:

- 1 Met welk project in gedachten ben je vertrokken?
- 2 Waar sta je nu?
- 3 Waar wil je naar toe?

Opmerking: Het kan niet genoeg benadrukt worden dat het migratiebilan en de oriënteringscirkel slechts elementen uit het methodisch kader van toekomstoriëntering zijn. Ze zijn dus niet als dusdanig toepasbaar. De 3 kernvragen vormen geen vragenlijst. Ze zijn onderdeel van een (leer)proces. Het migratiebilan zal in de praktijk zelden op een eenduidig moment in de tijd gebeuren. Het opmaken ervan is een proces dat fragmentair en gespreid in de tijd verloopt. Een leerproces dat de cliënt meestal buiten de consultatiemomenten om doormaakt.

KERNVRAAG 1: MET WELK „PROJECT” IN GEDACHTEN BEN JE VERTROKKEN?

Deze vraag verwijst in de eerste plaats naar de oorspronkelijke **migratiedoelen** en naar de manier waarop de cliënt dit in België of Europa dacht te realiseren **strategie**. Daarnaast is het ook belangrijk om te weten met welk **toekomstbeeld of perspectief** de cliënt naar België is gekomen.

Soms is het ook noodzakelijk om de **existentiële behoefte** achter de migratiedoelen te kennen. Zie voorbeeld hieronder.

KERNVRAAG 2: WAAR STA JE NU?

Deze vraag peilt naar het leven nu en brengt dit in verband met het migratieproject. In welke mate heb je je doel bereikt? Is de geplande strategie gelukt? Welk traject heb je ondertussen in België (Europa) afgelegd? Is je doel ondertussen veranderd? Wat leer je hieruit?

KERNVRAAG 3: WAAR WIL JE NAAR TOE?

Het antwoord op deze vraag vloeit voort uit de 2 vorige vragen. Via deze weg kan de cliënt zijn **plannen**, zijn **doelen** en eventueel ook zijn **toekomstbeeld** bijstellen.

Er zijn 3 mogelijkheden:

1 **Plan/strategie bijstellen:** Het doel blijft behouden maar de manier waarop men het wil realiseren wordt bijgesteld. In een eerste bilan is het weinig waarschijnlijk dat de cliënt al bereid is om zijn migratiedoelen in vraag te stellen. Soms is dit ook helemaal niet nodig. De aanpassing van het plan kan minimaal zijn, bvb: van werkgever veranderen om uitbuiting te beperken. Of juist heel ingrijpend, bvb: naar een ander land migreren om daar het migratiedoel te realiseren. De moeilijkheden kunnen echter van zijn dat ze alleen aangepakt kunnen worden door aan de vooropgestelde doel(en) te raken. Omdat migratiedoelstellingen meestal voortkomen uit een existentiële behoefte(n) kan dit voor de cliënt erg moeilijk liggen. Dit kan op twee manieren.

2 **Doel(en) inperken:** De cliënt neemt in dit geval genoeg met minder ambitieuze doelstellingen. Hij zal zijn toekomstbeeld moeten bijstellen.

- 3 **Nieuwe doelen:** Vanuit de existentiële behoefte(n) kan opnieuw nagedacht worden over de manier waarop ze vervuld kunnen worden. Dit kan mogelijks tot nieuwe wegen leiden. Men kan ook tot nieuwe doelen komen wanneer de cliënt bereid is om zijn toekomstbeeld te herzien. Voor de nieuwe of aangepaste doelen kan een nieuwe strategie (of plan van aanpak) uitgewerkt worden.

VERBLIJFSORIËTERING

In functie van wat de migrant wil bereiken kan er onderzocht worden in welk land (België of elders) en met welk verblijfsstatuut (legaal/illegaal) hij dit best kan realiseren. In dit verband is het ook belangrijk om de stand van zaken in verblijfsprocedures uit te klaren en te kijken naar de slaagkansen. Een correcte verblijfsoriëntering is belangrijk om tot een goed migratiebilan te komen.

Verblijfsoriëntering is dus niet bedoeld om de cliënt te laten beslissen over het al dan niet verder zetten van zijn verblijf in België. Het is een instrument om de cliënt inzicht te geven in de manier waarop zijn verblijfsmogelijkheden al dan niet kunnen bijdragen aan de realisatie van datgene waarvoor hij naar België/Europa is gekomen. Het is geen eindpunt, maar een stap in het proces van de hulpverlening aan mensen met een vastgelopen migratieproject.

HERORIËTERING

Om tot een zinvol toekomstperspectief te komen kan het noodzakelijk zijn om de oriënteringscirkel meermaals te doorlopen. Na een eerste oriëntatie kan de cliënt aan de slag. Het „plan” kan eventueel nog opgesplitst worden in kleine deelstappen. De realisatie kan tot nieuwe inzichten leiden. Soms is een heroriëntering noodzakelijk. Voor kleine bijstellingen van het plan is geen heroriëntering nodig, bvb van advocaat veranderen.

Een voorbeeld

Een cliënt wou voldoende geld verdienen om een nieuwe woning te kunnen bouwen in het land van herkomst. Het lukt hem niet. Hij werkt clandestien als manusje van alles in een restaurant, maar de inkomsten zijn onvoldoende. Hij lijdt bovendien onder de uitbuiting.

Plan/strategie bijstellen: enkele voorbeelden:

- * De conclusie van een eerste bilan zou het volgende kunnen zijn: de cliënt is tot inzicht gekomen dat hij afstand moet nemen van zijn werkgever. Dit was voor hem geen evidente beslissing. De baas was immers zijn referentiepunt in België. Hij zorgde bij zijn aankomst voor onderdak en gaf hem werk. De cliënt besluit ander werk te zoeken.
- * De cliënt blijkt aan alle voorwaarden te voldoen om in België te studeren. Hij kan na de nodige voorbereiding naar zijn land terugkeren om daar een studentenvisum voor België aan te vragen. De studie kan achteraf nieuwe mogelijkheden openen om zijn doel alsnog te realiseren.
- * Misschien heeft hij vrienden of familie in andere landen waar hij legaal of illegaal kan werken. In dat geval is het misschien beter dat hij zijn doel daar probeert te bereiken.

Doel(en) inperken:

- * Misschien is een woning financieren niet haalbaar, maar kan een opleiding in België in combinatie met een reïntegratieproject in het land van herkomst toch voldoende perspectieven bieden. Het toekomstbeeld moet in dat geval bijgesteld worden.

Nieuwe doelen:

- * Het idee om in België te komen studeren (zie hierboven) kan door de cliënt als een doel op zich ervaren worden en niet louter als een middel om later zijn huis te bouwen.
- * Het kan ook zinvol zijn om na te gaan waarom een bepaald doel zo belangrijk is. Het zou bijvoorbeeld kunnen dat het bouwen van het huis met sociale status te maken heeft. Dat het een manier is om duidelijk te maken dat je het als migrant gemaakt hebt. Vanuit deze existentiële behoefte om erkenning te krijgen, kan met de cliënt gezocht worden naar een andere manier om dit in te vullen. Dit zou bijvoorbeeld een eigen zaak kunnen zijn, een diploma of een 4x4. Ook hier kan dus een opleiding in combinatie met een reïntegratieproject een uitkomst bieden. Voor de middelen om de 4x4 aan te schaffen, zal hij zelf moeten zorgen (zie „randgeval” hieronder).

De voorbeelden zijn slechts illustratief. Belangrijk is dat een nieuwe kijk op oude motieven mogelijkheden kan openen.

De cliënt of de hulpverlener kunnen andere wegen ontdekken om het migratiedoel te bereiken. Zolang het migratiedoel niet in vraag gesteld wordt, is er geen nieuwe oriëntering nodig (geen nieuw bilan). Bv de hulpverlener verneemt van een juridische helpdesk dat de cliënt mogelijks in aanmerking komt voor het statuut van staatloze. Deze piste kan naast andere gevolgd worden.

Wanneer de cliënt echter tot het inzicht komt dat zijn plan voor hem niet haalbaar is of wanneer hij het „niet meer ziet zitten” of wanneer hij om een andere reden zijn migratiedoel wil aanpassen, kan een heroriëntering aangewezen zijn. (Zie tekstkader op p. 26)

2.5 HET EINDPUNT: EEN ZINVOL TOEKOMSTPERSPECTIEF

In toekomstoriëntering is het de cliënt die bepaalt wat voor hem een zinvol toekomstperspectief is. Uiteraard is de hulpverlener niet verplicht om akkoord te gaan met de keuzes van de cliënt.

We zien het als een belangrijke taak van de hulpverlener om de cliënt te sensibiliseren rond de haalbaarheid van zijn plannen. Bij verblijfsprocedures is het heel belangrijk om een onderscheid te maken tussen de juridische haalbaarheid en de psychosociale haalbaarheid. De dakloze kan een goed dossier voor regularisatie hebben (juridische haalbaarheid). Maar is het voor hem haalbaar om in de illegaliteit te overleven tot de beslissing komt (psychosociale haalbaarheid)?

Mensen kunnen soms door een mislukt migratieproces zodanig aan de grond zitten dat ze echt niet meer weten hoe hun leven nog een zinvolle invulling te geven. In dat geval moet er eerst een vorm van levensoriëntatie plaatsvinden alvorens verder te gaan met toekomstoriëntering.

SOMS IS EEN ZINVOL TOEKOMSTPERSPECTIEF – VOORLOPIG – ONMOGELIJK

Mensen zonder wettig verblijf ervaren het illegaal verblijf in België soms als de enige mogelijke oplossing. Het leven in de illegaliteit hier, is soms beter dan de situatie in het herkomstland. Men voelt zich gevangen.

Een voorbeeld: Een uitgeprocedeerde asielzoeker kan niet naar zijn land terug omdat hij bang is voor represailles. Maar een normaal leven in België is ook onmogelijk omdat hij niet als vluchteling erkend werd. Deze persoon kiest dus niet echt voor België als een zinvol toekomstperspectief.

De hulpverlening kan in zo’n geval niet veel doen. We kunnen trachten om de nodige bescherming elders te vinden. Er kan ook nagegaan worden hoe actueel de dreiging nog is. Veel factoren liggen echter buiten ons bereik. Basisrechten kunnen we afdwingen, maar tot een echt zinvol leven leidt toekomstoriëntering in dit geval niet. Of toch voorlopig niet. De situatie kan immers veranderen.

RANDGEVAL

Voor sommige socio-economische vluchtelingen is de migratie naar België maar een instrument om een zinvol toekomstperspectief in hun land van herkomst te realiseren (vb via een eigen zaak). Wanneer dit niet lukt omdat ze bijvoorbeeld geen werk vinden, dreigt hun migratieproject te mislukken en kan toekomstoriëntering dus aangewezen zijn.

Het is echter mogelijk dat de cliënt blijft vasthouden aan het idee om in België via clandestiene tewerkstelling voldoende geld te verdienen. In dit geval blijven we openstaan voor oriëntering op niveau van het migratiedoel (inperken, of nieuw doel). Maar we werken niet mee aan het opstellen of uitwerken van plannen om voldoende geld te verdienen. Het is best mogelijk dat de cliënt na verloop van tijd

van zijn plannen afziet. Toekomstoriëntering kan dan opnieuw kansen bieden.

2.6 PIJLERS VAN TOEKOMSTORIËTERING

AUTONOMIE

Toekomstoriëntering gaat uit van de kracht en de autonomie van de cliënt. Hij bepaalt zelf hoe hij zijn migratieproject verder zal vormgeven. Dit verhindert niet dat ook familie, vrienden of „de gemeenschap” hierin een rol kunnen spelen. De hulpverlener ondersteunt de cliënt en faciliteert het oriënteringsproces. Hij heeft dus ook een zeker aandeel in het proces dat de cliënt doormaakt. Het is echter in geen geval aan de hulpverlener om te bepalen wat een zinvol toekomstperspectief voor de cliënt is. Een perspectief zal ook pas duurzaam zijn als het door de cliënt zelf als zinvol ervaren wordt.

ZELFREFLECTIE

Geen toekomstoriëntering zonder zelfreflectie. Via deze weg motiveren we de cliënt om:

- zich bewust te worden van veronderstellingen en verwachtingen die mogelijks aan zijn toekomstbeeld ten grondslag liggen.
- zich bewust te worden van de manier waarop hij „papieren” in verband brengt met zijn migratiedoelen.
- te zoeken naar wat voor hem in zijn migratieproject echt belangrijk is.
- na te denken over mogelijke (nieuwe) toekomstperspectieven.

EMPOWERMENT

Empowerment is voor ons een verzamelterm voor alle inspanningen die mensen versterken opdat ze (opnieuw) greep zouden krijgen op

hun toekomst. Dit is een belangrijke voorwaarde om een vastgelopen migratietraject weer vlot te trekken. Afhankelijk van de situatie zal empowerment in toekomstoriëntering een verschillende invulling krijgen, bijvoorbeeld werken aan: veerkracht, zelfvertrouwen, kennis, competenties of het verbeteren van het netwerk. Zelfreflectie is zelf ook een manier om versterkend te werken.

„Met empowerment” willen we mensen niet dwingen of aansporen. We trachten wel het vermogen te prikkelen om na te denken over de eigen situatie.

CORRECTE INFORMATIE

We zien objectieve en correcte informatie als een belangrijke voorwaarde om tot een zinvol toekomstperspectief te komen. Dit is een belangrijk aandachtspunt voor hulpverlening:

- Zelf objectieve en betrouwbare informatie verstrekken, of hiervoor doorverwijzen.
- Mensen wegwijs maken om zelf deze informatie te vinden, desgevallend aan de nodige competenties werken.
- Mensen inzicht bieden in de betrouwbaarheid van hun bronnen.

MAATWERK

We achten het niet wenselijk om voor de toepassing van toekomstoriëntering een stappen-plan op te maken. De realiteit is daarvoor veel te complex. De oriëntatiecirkel en de 5 pijlers Vormen het methodisch kader van toekomstoriëntering. Binnen dit kader is het aan de hulpverlening om via de handvaten die we in hoofdstuk 3 „Toekomstoriëntering in de praktijk” aanreiken, een begeleiding op maat uit te werken.

2.7 AFBAKENING BINNEN DE HULPVERLENING

Toekomstoriëntering is maar een aspect van de hulpverlening aan mensen zonder wettig verblijf. Ze bestaat dus naast andere vormen van hulpverlening. Enkele voorbeelden om het onderscheid te illustreren.

- Voorbeeld 1: Iemand zonder wettig verblijf komt naar de hulpverlening met de **vraag om een regularisatieaanvraag in te dienen**. Hij lijkt aan de criteria te voldoen. Er zijn verder geen indicatoren die wijzen op een problematisch migratieproject. We helpen hem om een regularisatieaanvraag in te dienen. Dit is een vorm van juridische bijstand maar geen toekomstoriëntering.
- Voorbeeld 2: **Een socio-economische vluchteling heeft problemen met zijn huisbaas**. In dat geval kan hij geholpen worden met informatie, bemiddeling of juridische bijstand.

Wordt hij echter op straat gezet omdat hij de huur niet meer kon betalen dan is er misschien sprake van een falend migratieproject en kan toekomstoriëntering zinvol zijn.

- Voorbeeld 3: **Een socio-economische vluchteling heeft rugklachten**. We sturen hem naar de dokter en helpen hem met de procedure voor dringende medische hulp. Zijn migratieproject komt niet onmiddellijk in het gedrang. Mogelijks zijn de rugklachten in verband te brengen met het werk dat hij verricht. Hoe zwaar is het werk? Kan hij dit

nog lang vol houden? Zijn er ook psychische klachten? Is er een verband tussen beide? Heeft dit (indirect) met het illegaal verblijf te maken? Toekomstoriëntering kan in dergelijke gevallen zinvol zijn. Het is zeker aangewezen

wanneer hij door de rugproblemen zijn werk verliest, geen ander werk vindt en niet kan terugvallen op de steun van anderen.

- Voorbeeld 4: **De asielaanvraag van een koppel wordt afgewezen**. De vrouw vertelt dat ze in haar land verkracht werd door soldaten. Ze lijdt nog steeds onder de gevolgen van het trauma. Terugkeren wil ze niet. Dankzij de inkomsten van haar partner overleven ze in de illegaliteit. De vrouw voelt zich echter niet veilig. Ze is bang om teruggestuurd te worden. Traumaverwerking is zeker aangewezen. Maar ook toekomstoriëntering. Het migratieproject, de zoektocht naar een veilige haven, dreigt elk moment te mislukken door een uitwijzing.
- Voorbeeld 5: Een niet-Europese man huwt met een Belgische vrouw en komt zich met haar in België vestigen. **Na een jaar is de relatie ontworst en staat de man op straat**. Omdat hij niet meer samenwoont met zijn echtgenote verliest hij zijn verblijfsrecht. Als de partners daartoe bereid zijn, kan de hulpverlening via een relatiebemiddeling een verzoening faciliteren. Is de scheiding definitief dan moet de man in principe terugkeren naar zijn land. Wil hij dat niet omdat hij eigenlijk (ook) een **socio-economisch motief** had voor zijn migratie dan is er sprake van een falend migratieproject en kan toekomstoriëntering zinvol zijn.

3 Toekomstoriëntering in de praktijk

In dit deel vind je handvaten en instrumenten om toekomstoriëntering in de praktijk om te zetten. Met deze bundeling willen we verder bouwen op de ervaring en expertise van hulpverleners en deze aanvullen met ideeën betreffende toekomstoriëntatie zoals die binnen onze praktijk naar voor kwamen.

Waar gaat deze bundel dieper op in?

- Houding van de hulpverlener
- Inspirerende en ondersteunende referentiekaders
- Het belang van informeren
- Het verloop van toekomstoriëntering en de mogelijke heroriëntering
- Algemene aandachtspunten

De concrete fiches van de praktijkinstrumenten waar naar verwezen wordt, zijn te vinden op het „Kennisforum voor de hulpverlening aan mensen zonder wettig verblijf”¹¹. Deze vormen een eerste aanzet en zullen worden aangevuld naargelang de praktijkervaring met toekomstoriëntering toeneemt.

3.1 HOUDING VAN DE HULPVERLENER

WAT BETEKEN TOEKOMSTORIËNTERING VOOR JE EIGEN POSITIE EN VISIE?

Ben je je bewust van je eigen visie ten opzichte van mensen zonder wettig verblijf en ten opzichte van toekomstoriëntering?

Vragen die je jezelf kan stellen, zijn:

¹¹ Meer informatie over dit forum op www.foyer.be > doelgroepen > vluchtelingen > Aanbod
Toegang kan je aanvragen via dirk.vandaele@foyer.be

- Wie ben ik binnen het proces van toekomstoriëntering?

De hulpverlener heeft een rol als facilitator die versterkt en stimuleert. Je helpt mensen op weg en creëert en ondersteunt de voorwaarden zodat ze ook zelfstandig verder kunnen gaan. Cliënten dienen op de hoogte te zijn van deze rol zodat er geen onrealistische verwachtingen over de mogelijkheden van de hulpverlening ontstaan. Duidelijk grenzen afbakenen, bvb „ik zal nooit helpen met het zoeken naar een clandestiene tewerkstelling”, is hierbij cruciaal.

- Zie ik naast legaal verblijf en terugkeer andere pistes?

Toekomstoriëntering gaat een stap verder dan verblijfsoriëntering en impliceert het zien van verschillende mogelijke wegen om het toekomstperspectief en het toekomstplan van de cliënt vorm te geven. Een illegaal verblijf waarbinnen bvb gewerkt wordt aan competenties (zelfontplooiing) die op termijn eventueel in het land van herkomst kunnen worden ingezet, maar evengoed een verder illegaal verblijf in België kunnen ondersteunen, is een voorbeeld hiervan. Een bereidheid om naast de gekende pistes ook andere mogelijkheden te verkennen, is cruciaal.

- Wat zie ik als zinvol toekomstperspectief en hoe verhoudt dit zich tot wat mijn cliënt hieronder verstaat?

Als hulpverlener kan je niet op voorhand voorstellen en nooit in de plaats van de cliënt uitmaken wat een zinvol toekomstperspectief betekent. Je kan wel vanuit je ervaring een realistische blik werpen op ideeën die door de cliënt worden naar voor geschoven. Elementen en meningen die door de hulpverlener worden aangereikt zijn zinvol als ze het blikveld van de cliënt helpen verruimen, ze zijn geenszins bedoeld om de cliënt in een bepaalde richting te duwen.

WAT BETEKEN TOEKOMSTORIËTERING VOOR JE MANIER VAN WERKEN?

Toekomstoriëntering is een proces waarbij je als hulpverlener creatief en zoekend moet inspelen op mogelijkheden die zich aandienen.

Vragen die je jezelf kan stellen, zijn:

- Zijn er basisvoorwaarden vooraleer te beginnen aan toekomstoriëntering?

Je kan altijd toekomstgericht tewerk gaan door hulpvragen waar personen mee komen te kaderen binnen een breder perspectief van verleden – heden – toekomst en door cliënten te ondersteunen om doordachte keuzes te maken. Expliciete gesprekken die verdergaan dan de aanvankelijke hulpvraag en ook het verleden en de toekomst behandelen en in vraag stellen, vergen wel een degelijke vertrouwensbasis en een gevoel van veiligheid en rust in het contact tussen hulpverlener en hulpvrager. Symbolisch uitgedrukt: „hoe langer een begeleiding, hoe verder je met iemand vooruit en achteruit kan kijken”; Om dit vertrouwen op te bouwen is het belangrijk om je in de belevingswereld van de persoon te kunnen inleven. Alleen zo kan je de juiste vragen stellen.

- Wanneer voel ik aan dat ik iets „bereikt” heb binnen mijn hulpverlening?

Toekomstoriëntering heeft een bepaald doel namelijk het stimuleren en versterken van mensen zonder wettig verblijf opdat ze voor zichzelf tot een zinvol toekomstperspectief

kunnen komen. De weg hiernaartoe is een proces waarbinnen ook waardevolle dingen kunnen worden bereikt. Zo is het bvb al een grote stap om mensen zonder wettig verblijf even de tijd en ruimte te geven om na te denken over hun situatie. Een pauze laten inlassen in hun leven, zonder dat er zelfs maar hoeft in te worden gegaan op een mogelijke oplossing.

- Op welke termijn dien ik „voortgang” te hebben geboekt?

Het vergt geduld om mensen ertoe aan te zetten om na te denken over de toekomst. Toekomstgesprekken kunnen immers veel van de cliënt eisen, zeker indien het bilan wordt opgemaakt en bestaande toekomstbeelden en –plannen worden herbekeken. Respecteer daarom het ritme en de grenzen van de cliënt, bvb wanneer hij aangeeft niet verder te willen ingaan op een bepaald onderwerp.

- Hoe breng ik soms confronterende informatie of gespreksonderwerpen aan bij de cliënt?

Elke cliënt is anders en afhankelijk hiervan zal je dit op een andere manier of op een ander moment moeten aanbrengen. Het is wel belangrijk om durf te hebben. Durf om bepaalde vooronderstellingen van de cliënt in vraag te stellen. Durf om even niet met de bril van de cliënt te kijken die bvb enkel „papier” als oplossing ziet. Durf om andere ideeën of gespreksonderwerpen aan te reiken en samen na te gaan welke perspectieven daar liggen. Dit vergt een creatieve en positieve ingesteldheid van de hulpverlener.

- Hoe ga ik om met vragen waar ik zelf geen pasklaar antwoord op heb?

Als hulpverlener kan je praten vanuit je ervaring. Duid dan ook dat je antwoord slechts gegeven is vanuit deze ervaring. Onrealistische verwachtingen en valse hoop kunnen toekomstoriëntering immers grondig in de war sturen. Indien je over iets niet zeker bent, communiceer dit dan eerlijk en duidelijk en zoek deskundig advies.

3.2 MOGELIJKE REFERENTIEKADERS VOOR DE HULPVERLENING

Met referentiekader bedoelen we een theorie of model dat helpt om inzicht te krijgen in de situatie van de cliënt. Deze theorie kan de invalshoek betekenen van waaruit je je hulpverlening opzet, maar kan evengoed een reflectie-instrument vormen dat je er even kan bijnemen indien het hulpverleningsproces bvb blokkeert, je extra inspiratie nodig hebt, ... Onderstaande lijst kan uiteraard nog worden aangevuld.

Veerkracht

Veerkracht gaat over de mate waar-in iemand „terugveert” of „herstelt” na het ervaren van externe stressoren. In tegenstelling tot draagkracht waarin louter bekeken wordt in welke mate iemand in staat is om externe stressoren te verdragen, gaat veerkracht over het moment waarop die externe stressoren wegvallen; welke factoren leiden tot het terug opnemen van het leven? Binnen toekomst-oriëntering kunnen deze factoren handig zijn om in je achterhoofd te houden indien je bij je cliënt wil nagaan of er voldoende mentale ruimte is om over de toekomst na te denken.

Stages of change model

Dit is een motivationeel model dat gebruikt wordt om gedragsveranderingen in kaart te brengen. De basisidee is dat mensen bij gedragsverandering verschillende stadia doorlopen. Deze verklaren de verschillen in „bereidheid” en het „klaar zijn” om gedrag te veranderen. Je kan dit schema gebruiken om na te gaan waar de cliënt zich momenteel bevindt op vlak van bereidheid tot veranderen, op vlak van het zien van andere mogelijke wegen die kunnen worden ingeslaan. Zo kan je het tempo van de cliënt beter inschatten en afhankelijk van de fase waarin hij zich bevindt werken aan bewustwording van andere perspectieven, werken aan een gevoel van controle over het eigen leven, werken

aan de eventuele moeilijkheden die gepaard gaan met een mogelijk perspectief ...

- **Oriënteringscirkel:** zie 2.4
- **Vragenlijst:** een vragenlijst kan een handig hulpmiddel vormen om aan toekomst-oriëntering te doen. Het is niet de bedoeling om in één of meerdere gesprekken alle vragen lineair te overlopen, ze dienen als inspiratiebron en handvat voor de hulpverlener.

Meer informatie over deze referentiekaders vind je op het „Kennisforum”.

3.3 INFORMEREN

Het is belangrijk dat cliënten een realistisch beeld krijgen van wat er al dan niet mogelijk is binnen hun specifieke situatie. Foutieve of onvolledige informatie kan leiden tot onrealistische verwachtingen en dus tot onrealistische toekomstperspectieven of toekomstplannen.

Vragen waar ze een duidelijk antwoord moeten op krijgen zijn onder andere:

- Wie kan in België een legaal verblijf bekomen?
 - *Wie komt in aanmerking om asiel aan te vragen?*
 - *Wanneer heeft een regularisatieaanvraag slaagkans?*
 - *Hoe zit het met verblijfsmogelijkheden via werk?*
 - *Of via een studentenstatuut?*
 - *Of via gezinshereniging?*
 - ...
- Wat zijn de mogelijke consequenties van illegaal verblijf in België?
- Wat zijn rechten van mensen zonder wettig verblijf?

- Welke re-integratieondersteuning bestaat er voor mensen die willen terugkeren?

Je moet ook aandacht hebben voor de informatie waar de cliënt al over beschikt. Vanuit welke bron komt de informatie? Is deze correct en volledig? Is het nodig om de cliënt te ondersteunen in het verwerven van informatie? Heeft hij een voldoende kritische houding ten aanzien van informatiebronnen?

Indien de cliënt bvb plots te horen krijgt dat vrienden of kennissen papieren krijgen, zal hij zich terecht de vraag stellen of hij toch niet beter een aanvraag had ingediend. De hulpverlener dient de situatie dan duidelijk te kaderen. De cliënt moet eveneens duidelijkheid krijgen over het mandaat van de hulpverlener en de ethische code van de organisatie waarbinnen deze werkt.

Een belangrijke nuancering hierbij is dat het voor sommige thema's moeilijk is om duidelijk te informeren. Theorie en praktijk liggen soms ver uiteen. Zo is het erg moeilijk om in te schatten of een regularisatieaanvraag slaagkans heeft, ontbreekt het vaak aan eenduidige reglementering, enzovoort. Je moet de cliënt informeren over die onduidelijkheid.

De nood aan correct informeren wil niet zeggen dat enkel specialisten in vreemdelingenrecht op een constructieve wijze aan toekomstoriëntering kunnen doen. Er bestaan hulpbronnen (zie tabel hieronder).

Eventueel kunnen mensen doorverwezen worden naar gespecialiseerde diensten zoals juridische diensten of advocaten. Na dit bezoek kan samen worden bekeken wat de verdere stappen zijn.

3.4 HET VERLOOP VAN TOEKOMSTORIËTERING

Het verloop van toekomstoriëntering kan grofweg zo geschetst worden:

- Verkennend polsen naar de nood en mogelijkheid om rond het verleden en de toekomst te werken.
- Explicietere reflectie op het verleden en de toekomst.
- Realisatie of een eventuele heroriëntering van het toekomstperspectief.

Deze volgorde is theoretisch. Het kan noodzakelijk zijn om op een bepaald moment een paar stappen terug te nemen. Bvb: wanneer de

Soort informatie?	Wat?	Hoe te vinden?	Organisatie
Vreemdelingen- en vluchtelingenrecht	Website en telefonische helpdesk per regio	www.vreemdelingenrecht.be (doorklikken naar „rechtshulp”)	Kruispunt Migratie - Integratie
Themafiches betreffende rechten, mogelijkheden en beperkingen voor MZVV	Infogids 2009	Gratis te downloaden op www.kruispuntmi.be (doorklikken op „publicaties”)	Kruispunt Migratie - Integratie
Vragen en uitwisseling van ervaring mbt de situatie van MZVV	Kennisforum [*]	Op uitnodiging, aan te vragen bij dirk.vandaele@foyer.be	Integratiecentrum Foyer

^{*} Meer informatie over dit forum op www.foyer.be > doelgroepen > vluchtelingen > Aanbod
Toegang kan je aanvragen via dirk.vandaele@foyer.be

bereidheid om samen rond de toekomst na te denken op de helling komt te staan, wanneer elementen in de huidige levenssituatie van de cliënt de reflectie over de toekomst verhinderen en eerst moeten worden „opgelost”, ...

De hulpverlener dient zelf in te schatten waar hij voor die bepaalde persoon kan inspringen in het verloop van toekomstoriëntering. Sommige cliënten zijn bvb onvoldoende op de hoogte van wie een legaal verblijf kan bekomen, anderen zijn wel op de hoogte. Sommigen hebben al nagedacht over stappen die ze kunnen zetten naar de toekomst toe, anderen wachten af, ... De hulpverlener moet ook een aangepaste methodiek vinden. Sommige mensen zijn gealfabetiseerd, ander niet. Sommige mensen willen ervaringen delen in groep, anderen niet. Sommigen zijn creatief, anderen worden hierdoor afgeschrikt, ...

VERKENNING

Sleutelmoment: de cliënt komt met een hulpvraag bij de hulpverlening terecht.

Hulpverlening start met een hulpvraag. Die vormt de reden waarom de cliënt op dat ogenblik bij de hulpverlening aanklopt. Bij mensen zonder wettig verblijf gaat deze hulpvraag meestal om een directe nood (Hoe regel ik een doktersbezoek? Waar vind ik onderdak? ...). De hulpvragen in verband met de toekomst beperken zich tot vragen over de weinige mogelijkheden die er zijn tot het bekomen van papieren (Kan ik papieren krijgen als ik een arbeidscontract heb? Hoe zit het met de regularisatieaanvraag die mijn advocaat vorig jaar al doorstuurde? ...). Toekomstoriëntering is met andere woorden zelden een expliciete vraag.

Als de vraag niet expliciet gesteld wordt, is het aan de hulpverlener om na te gaan of het voor de cliënt zinvol is om aan de hulpverlening een luikje toekomstoriëntering

te koppelen. Een criterium hiervoor is: houdt de hulpvraag van de cliënt verband met zijn migratieproject? Een voorbeeld:

- Een persoon die medische regularisatie wil aanvragen en die vertelt dat zijn medische problematiek de reden vormde waarvoor hij naar Europa is gemigreerd, geeft een duidelijke link aan tussen hulpvraag en migratieproject. Er moet een goed dossier worden samengesteld en de persoon kan voorbereid worden op een aanvankelijk tijdelijk en na verloop misschien definitief verblijf in België. Indien een persoon regularisatie op basis van medische redenen wil aanvragen omdat hij mensen kent die hierdoor een tijdelijk verblijf hebben gekregen en hij dit ook wel wil proberen, moet de hulpverlener duidelijke informatie geven. Aangeven dat je het als hulpverlener samen met de cliënt wil hebben over de eigenlijke reden waarom de persoon gemigreerd is, is in dit geval zinvol.

De hulpvraag kan dus gekaderd worden in een geheel van verleden — heden — toekomst. Het stellen van de „waarom” vraag is hierbij een aanrader. Hierdoor wordt de cliënt gestimuleerd om bepaalde keuzes en veronderstellingen door te denken.

Enkele voorbeelden:

- Wanneer een persoon vraagt om een opleiding te kunnen volgen, kan je de vraag kaderen: Hoe komt het dat je op zoek bent naar een opleiding? Wat wil je ermee bereiken? Welke opleidingen heb je in je land van herkomst of in andere landen al doorlopen? Wil je er iets mee gaan doen in België of elders?
- Wanneer een persoon vraagt om de stand van zaken van een regularisatieaanvraag na te gaan bij de Dienst Vreemdelingenzaken, kan je de wachttijd waarmee dit gepaard

gaat invullen door het dossier samen eens te bekijken. Als het een sterk dossier is, kan je het hebben over plannen voor „als de papieren komen”. Als het om een minder sterk dossier gaat, kan je dat meedelen en samen nadenken over „wat doen als de papieren niet komen”.

Overige indicatoren die aantonen dat toekomstoriëntering zinvol kan zijn:

- De cliënt heeft een passieve houding, minimaliseert zijn mogelijkheden of is nihilistisch („het heeft toch allemaal geen zin”).
- De cliënt heeft alle hoop gevestigd op een verblijfsaanvraag die volgens de hulpverlener weinig kans op slagen heeft.
- De cliënt streeft naar een onhaalbaar ideaal.
- De cliënt denkt en handelt enkel op korte termijn.
- De cliënt geeft aan zich „geblokkeerd” te voelen in zijn leven.

Een hulpmiddel als Google Earth (zie „Kennissforum”) kan worden ingezet als ijsbreker en als manier om te polsen naar bereidheid om het te hebben over het land van herkomst en migratieredenen.

Op het einde van deze verkenning, kan de hulpverlener aangeven dat de cliënt altijd welkom is indien die het iets diepgaander wil hebben over zijn migratieproces en over de toekomst.

REFLECTIE: NADENKEN OVER HET VERLEDEN EN DE TOEKOMST

Sleutelmoment: de hulpverlener krijgt het mandaat van de cliënt om rond het verleden en de toekomst te werken.

In deze fase wordt het migratieproject bekeken aan de hand van de drie kernvragen, namelijk: Met welk plan of doel ben je vertrokken? Waar sta je nu? Waar wil je naartoe?.

Hierbij is het belangrijk om in te schatten hoe gemotiveerd mensen zijn om hierover na te denken. Soms spreekt dit voor zich, bvb iemand geeft aan het nu echt eens te willen hebben over de toekomst en wat er al dan niet mogelijk is. Maar veelal moet je als hulpverlener inschatten hoe de persoon staat tegenover het in vraag stellen van het oorspronkelijk migratiedoel, het opmaken van het bilan, ... Referentiekaders hiervoor zijn het stages of change model (motivatie), de oriënteringscirkel (migratiebilan) en de vragenlijst (zie 3.2).

Meer informatie over de hieronder opgesomde methodieken vind je op het „Kennissforum”.

Algemene methodieken die aanzetten tot reflectie zijn:

- Oriëntatiecursus Meeting (groep)
- Brief aan mezelf (individueel)
- Tijdslijn (individueel of in groep)
- Plan B (individueel of in groep)

Thematische methodieken die aanzetten tot reflectie zijn:

Land van herkomst

- Google Earth en Google Afbeeldingen
- Ecogram

Dagbesteding

- Fotomethodiek

Sociaal netwerk

- Ecogram (in kaart brengen mogelijke hulpbronnen)
- Fotomethodiek

De zelfreflectie kan leiden tot een zinvol toekomstperspectief en eventueel tot een aanzet van realisatie (het plan). Betreffende dit toekomstbeeld en het plan kunnen kritische vragen gesteld worden vanuit het oogpunt van de cliënt: Zijn alle mogelijkheden tot het realiseren van dit toekomstperspectief bekeken? Zijn er nog andere mogelijkheden die verkend kunnen worden? ... Maar ook vanuit het oogpunt van de hulpverlener: Vind ik vanuit mijn praktijkervaring dat de cliënt een realistisch toekomstplan naar voor schuift? Waarom vind ik dat en hoe breng ik dat aan bij de persoon die ik begeleid? Zijn er nog andere mogelijkheden om zijn toekomstperspectief te bereiken en indien niet, in hoeverre is mijn cliënt bereid dit te herdenken? ...

Het is voor de hulpverlener niet gemakkelijk om een ondersteunde rol aan te nemen ten aanzien van een toekomstplan waarin hij zelf weinig mogelijkheden ziet. Vaak gaat het om mensen die een regularisatieaanvraag willen indienen maar waarvan we met grote zekerheid kunnen zeggen dat het antwoord negatief zal zijn. De hoop om via deze weg papieren te bekomen, is soms zo groot dat toekomstoriëntering op dat moment weinig effect heeft. Het is echter geen goed idee om de cliënt dan aan zijn lot over te laten. De cliënt zal ongetwijfeld in een moeilijke situatie belanden wanneer ons vermoeden bevestigd wordt. Verdere toekomstoriëntering kan dan aangewezen zijn.

REALISATIE EN EVENTUELE HERORIËTERING

Sleutelmoment: de cliënt heeft een toekomstperspectief voor ogen dat hij als zinvol en haalbaar ervaart.

Nu gaan de hulpverlener en de cliënt na hoe het toekomstperspectief kan worden gerealiseerd. Een handige tip hierbij is het voorstellen van deze realisatie als een project, iets dat bestaat uit deelstappen. Je kan in kaart brengen welke weg er is afgelegd en welke er nog moet worden afgelegd. Indien je dit laatste samen opsplijt, verkrijgt de cliënt een realistisch beeld van de af te leggen weg en meer greep op de situatie via de verschillende, kleinere stapjes die hij al kan zetten.

Volgende situaties tonen aan dat het van belang is om mensen tijdens de realisatie van hun plannen te blijven opvolgen of om ten minste contact te houden:

- Een cliënt kan kiezen om via een illegaal verblijf zijn toekomstperspectief te realiseren. Die keuze wordt gerespecteerd maar er moet blijvend aandacht gaan naar ondersteuning van de persoon. Dit kan het op termijn mogelijk maken om het proces van toekomstoriëntering opnieuw op te nemen.
- Om hun toekomstperspectieven te realiseren, nemen mensen zonder wettig verblijf vaak wegen met weinig slaagkansen, zoals regularisatie, tweede asielaanvraag, huwelijk, ... Maar ook wanneer er wel duidelijke slaagkansen zijn, blijft de uitkomst onzeker. Zo is de uitkomst van een regularisatieaanvraag nooit op voorhand te voorspellen, worden er ook oprechte huwelijken geweigerd ...
- Sommige personen kunnen misbruik maken van de precare situatie van de cliënt, anderen menen te weten wat goed is voor hem of kennen een „wonderadvocaat“; Ook de media en de informatie uit het herkomstland beïnvloeden de cliënt. Door misleiding,

onwetendheid of verkeerd begrepen informatie kan de cliënt zijn gekozen toekomstperspectief of de weg daar naar toe, wijzigen.

- De cliënt kiest zelf om een bestaand toekomstplan te verlaten of omstandigheden dwingen hem hiertoe bvb een regularisatieaanvraag die wordt afgewezen, familiale redenen die terugkeer aanmoedigen, ...

Het voordeel van toekomstoriëntering is dat het ruimte laat voor een eventuele heroriëntering. De cliënt voelt dat de hulpverlener aandacht en erkenning geeft aan zijn migratieproject en de onderliggende existentiële behoeftes. Hij krijgt inzicht in het onderscheid tussen die behoefte, het migratieproject, de gekozen doelen en de gekozen strategieën. Daardoor weet hij dat niet alles staat of valt met het verblijfsperspectief. Zijn regularisatieaanvraag kan afgewezen worden en dat zal hij ongetwijfeld als een ernstige tegenslag ervaren, maar hij weet dat het een middel was om zijn toekomstperspectief te realiseren, om zijn behoefte te vervullen. En dat is wat echt belangrijk is voor hem.

Indien de cliënt aangeeft te willen stoppen met toekomstoriëntering, ga je best op zoek naar de reden hiervan. Die hoeft immers niet negatief te zijn, maar kan ook wijzen op het feit dat de persoon voldoende kracht heeft opgebouwd om zijn eigen leven verder vorm te geven. Gaat het om een eerder negatieve ervaring, dan kan je de begeleiding tijdelijk stoppen en aangeven dat die opnieuw wordt opgenomen als de cliënt daar behoefte aan heeft. In elk geval hoeft het einde van de toekomstoriëntering niet het einde te betekenen van andere aspecten van hulpverlening, zoals het verzekeren van basisrechten en traumaverwerking.

3.5 ALGEMENE AANDACHTSPUNTEN

SOCIAAL NETWERK

Een persoon is geen onafhankelijk individu. Veel mensen vertrekken op hun eentje naar Europa, maar dit hoeft niet te betekenen dat ze de banden met het thuisland volledig doorknipten. Ook onderweg en op de nieuwe verblijfplaats komen contacten tot stand. Soms wordt ook contact gezocht met familie die zich al in het land van aankomst bevindt.

Het is belangrijk om met de cliënt een zicht te krijgen op wat relevante anderen vinden en verwachten van de migratie en het toekomstplan. Voorbeelden:

- De realisatie van een terugkeer die niet gedragen wordt door de familie in het land van herkomst vergt een andere aanpak dan een terugkeer waarbij de persoon met open armen zal worden ontvangen.
- Wanneer iemand in zijn huidige leven veel steun ondervindt van een groep vrienden, maar een toekomstperspectief naar voor schuift dat zal worden afgekeurd door diezelfde groep, dien je mogelijke gevolgen in te schatten die de realisatie van dit toekomstperspectief met zich kan meebrengen.

Bovenstaande voorbeelden geven niet aan dat het perspectief dan nutteloos wordt, maar ze onderstrepen de noodzaak van het in kaart brengen van het sociaal netwerk van de cliënt. Dan kan bekeken worden wie voor de cliënt belangrijk is en waarom. Je kan ook de vraag stellen hoe dit netwerk verder kan worden aangewend, waar bevinden zich met andere woorden steunfactoren in het netwerk. Het opstellen van een ecogram (zie „Kennissforum”) kan hiervoor een hulpmiddel zijn.

LAND VAN HERKOMST

Het land van herkomst vormt een belangrijk thema voor mensen zonder wettig verblijf; ze verlieten hun familie en kennissen, lieten hun vertrouwde omgeving achter zich, ... Contact met het land van herkomst is een element dat aandacht verdient vanaf de verkennende fase. Het opnemen van dit thema betekent voor sommigen om voor het eerst sinds langere tijd opnieuw in contact te treden met familie en vrienden, voor anderen betekent dit het praten over oorspronkelijke migratiemotieven, voor nog anderen het praten over een eventuele terugkeer ... De hulpverlener kan hierbij een rol opnemen door informatie te geven over de verschillende kanalen die je kan inschakelen om in contact te komen met mensen en organisaties in het land van herkomst. Een hulpmiddel hiervoor is Google Earth.

DOORVERWIJZEN

Doorverwijzen is soms noodzakelijk, bvb bij interesse in een terugkeerprogramma, nood aan juridische ondersteuning ... De taak van de hulpverlener hierin is om afspraken te maken met andere hulpverleners, advocaten, re-integratiepartners ... en de nieuwe partners in te lichten over de reeds afgelegde weg.

Mogelijke eindpunten van de begeleiding zijn:

- De cliënt verwerft een legaal verblijf: begeleiding blijft vaak noodzakelijk maar valt niet meer onder de noemer toekomstoriëntering met mensen zonder wettig verblijf.
- De cliënt keert vrijwillig of gedwongen terug naar zijn herkomstland: bij vrijwillige terugkeer kan de begeleiding worden overgenomen door de re-integratiepartner of door een lokale organisatie.

- De cliënt migreert naar een ander land om daar verder te leven, al dan niet in de clandestiniteit: de begeleiding kan indien mogelijk worden overgedragen aan een lokale organisatie.

CULTUURVERSCHILLEN

Specifieke aspecten binnen toekomstoriëntering waar culturele afkomst een rol kan spelen:

- Het concept „toekomst”: in het Westen wordt er vaak op een rationele manier naar de toekomst gekeken, maar in sommige culturen wordt de toekomst gezien als iets dat op je afkomt, iets waar je zelf weinig invloed op kan uitoefenen. Respecteer deze visie maar probeer niettemin om aanknopingspunten te vinden waar je toch samen mee verder kan. Er is ook een verschil tussen een lineaire visie of een cyclische visie op de toekomst. Sommige cliënten zullen zich herkennen in de methodiek „tijdslijn” terwijl anderen meer zullen hebben aan de „oriënteringcirkel”. Je kan met de cliënt op zoek gaan naar een metafoor die voor hem betekenisvol is.
- Terminologie: in deze tekst hebben we het vaak over project, perspectief, traject ... Woorden die misschien minder betekenis hebben voor de persoon die voor je zit. Vertaal deze dan ook in concrete, begrijpelijke termen als droom, idee, verwachting, af te leggen weg of route ...

Eindredactie:

Dirk Van Daele (Integratiecentrum Foyer) en Anika Depraetere (Samenlevingsopbouw Brussel).

Met dank aan alle medewerkers van CAW Mozaïek, CAW Archipel, Meeting, Samenlevingsopbouw Brussel en Integratiecentrum Foyer die hun medewerking verleenden aan deze tekst.

In het bijzonder dank aan Stefaan Plysier van het Centrum Geestelijke Gezondheidszorg Brussel voor de begeleiding van de werkgroep en aan Tine Deboscher voor haar ondersteuning vanuit het Kruispunt Migratie-Integratie.

Van informeren naar oriënteren

Oriëntatiecursus voor mensen zonder wettig verblijf.

In dit artikel gaan we in op hoe „Meeting, Onthaal- en Steunpunt voor mensen zonder wettig verblijf” op zoek ging naar een groepsgerichte aanpak om mensen zonder wettig verblijf te stimuleren om opnieuw over hun toekomstperspectieven na te denken door hen te informeren en oriënteren.

ORIËNTEREN VANUIT EEN VISIE OP DE TOEKOMST

In 2008 werden de doelstellingen van Meeting herbekeken omdat haar oorspronkelijke functie als ontmoetingsruimte voor asielzoekers, (erkende) vluchtelingen en mensen zonder papieren in zekere mate overbodig was geworden door het uitgebreide aanbod aan initiatieven voor deze doelgroepen. Dit met uitzondering van de laatste groep. Niet alleen leek deze groep in Brussel sterk te groeien, ook een specifiek hulpverleningsaanbod ontbrak. Verschillende welzijnsorganisaties deden hun uiterste best om een gepast antwoord te bieden op de hulpvragen van mensen zonder papieren, maar botsten vaak op beperkingen. Enerzijds maakten de enorme bezoekersaantallen het moeilijk om een uitgebreid antwoord op de hulpvragen te formuleren. Anderzijds moest men steeds een ontwijkend antwoord geven op de voornaamste vraag in die periode: „Hoe zit het nu met de regularisatie die ze ons beloofd hebben?”. Gedurende lange tijd draaide alles om regularisatie, gezien dit voor de meeste mensen het meest haalbare verblijfsperspectief leek.

Uiteraard ging Meeting er, zoals de doelgroep, vanuit dat een bredere regularisatie uitgevoerd zou worden binnen afzienbare tijd. We beseften echter dat dit ook het begin zou betekenen van een strikter migratiebeleid. Een beleid dat

de uitsluiting en armoede van mensen zonder papieren verder in de hand zou werken. Om die reden besloot Meeting om haar activiteiten in het teken te zetten van het uitoefenen van grondrechten van mensen zonder wettig verblijf.

“Ik wilde altijd een opleiding volgen voor industrieel schoonmaker, maar nu realiseer ik me dat er in mijn land eigenlijk helemaal geen behoefte aan is omdat daar bijna geen industrie bestaat.”

Amadou

Geïnspireerd door de rol van vorming in de Afro-Amerikaanse emancipatiebeweging om tot bewustwording te komen over de eigen situatie, kwamen we tot de idee om mensen in groepsverband te informeren over hun grondrechten. Dit bood de kans om meerdere mensen tegelijk te informeren, maar ook om dit samen met gastsprekers op een volledige en correcte wijze te doen. Informeren leek ons noodzakelijk opdat mensen hun toekomst niet op basis van valse geruchten zouden organiseren. Deze bedenkingen lagen aan de basis van het concept „oriëntering”.

EVOLUTIE VAN DE ORIËNTATIECURSUS

We gingen dus van start met het informeren omdat we meenden dat kennis mensen beter in staat zou stellen om hun grondrechten zelfstandig uit te oefenen. Op de hoogte zijn van de rechten waarover men beschikt is immers een vereiste om deze te kunnen doen gelden. Mensen zonder wettig verblijf veronderstellen echter vaak dat zij rechteloos zijn. De eerste cursusreeksen bestonden daarom uit sessies over verblijfsperspectieven, toegang tot medische zorg, rechten van

clandestiene werknemers en huisvesting. Daarenboven werden er sessies gewijd aan een algemene introductie in België, en de geschiedenis van migratie in België en Europa.

De eerste reeks voltrok zich verspreid over zes weken. Elke week werd een ander thema behandeld. Deze formule pasten we maar één keer toe gezien het veel moeite kostte om de samenstelling van de groep te behouden. Het leek ons dan ook logischer om alle sessies te bundelen in één week. Op die manier konden we met een vaste groep werken. We merkten

wel op dat het voor laaggeschoolde deelnemers lastiger werd om zo'n intensief programma te volgen in een andere taal. Regelmatig haakte een deel van de deelnemers dan ook af.

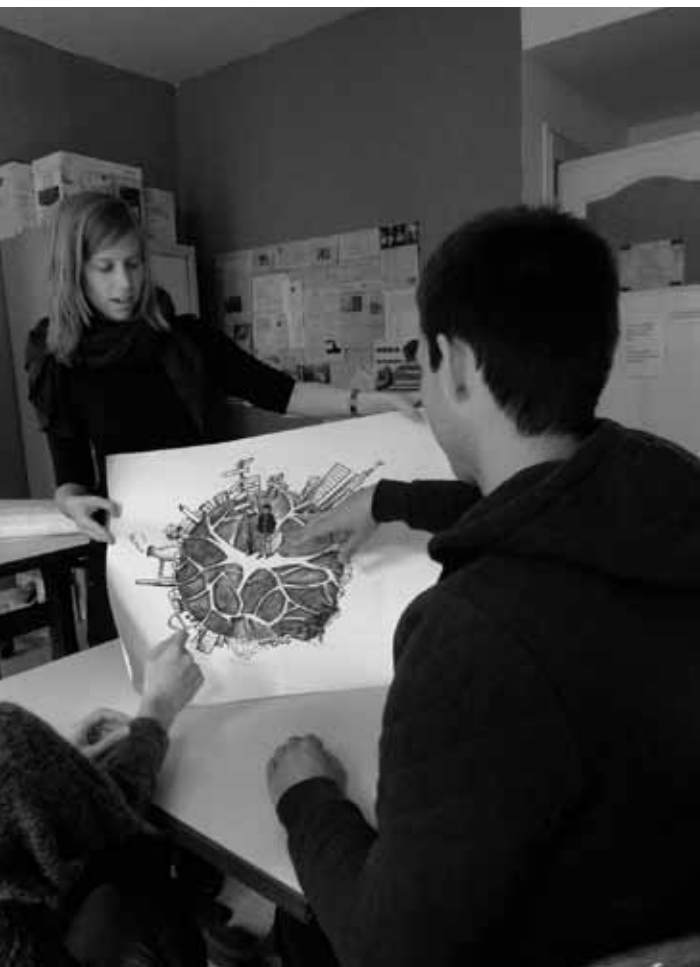
Om die reden beslisten we uiteindelijk om grondig te snoeien in het aanbod.

*"Mijn ultieme doel is niet om hier te blijven.
Als iemand me de garantie zou geven op een job en
een stabiel loon, dan zou ik vandaag nog terugkeren."*
Abdel

VAN INFORMEREN NAAR ORIËNTEREN

Tegelijk met de nood aan een beperkter informatief luik, begonnen we onze oorspronkelijke doelstellingen in vraag te stellen. Het louter informeren over grondrechten dwarde de deelnemers eigenlijk onbewust verder in hun al ingeslagen richting. Het bestendigde de bestaande situatie van illegaal verblijf, maar dan op een beter geïnformeerde wijze. Hoewel de meeste deelnemers een wettig verblijf nastreven, beschikken zij meestal niet over voldoende informatie om verschillende perspectieven af te tasten, hun haalbaarheid te toetsen, ... Dit bevestigt dan ook voor velen dat regularisatie de enige haalbare piste is, terwijl een degelijke analyse van het persoonlijk migratieproject niet altijd dezelfde uitkomst heeft.

Dat persoonlijk migratieproject vormt daarom de rode draad doorheen de gehele oriëntatiecursus. We vertrekken daarbij van de oorspronkelijke migratiemotieven van het individu - de achterliggende redenen die iemand heeft om de stap in het onzekere te zetten. Voor Meeting zijn die oorzaken een cruciaal gegeven om verantwoord te kunnen omgaan met de realiteit van irreguliere migratie.

Zelfs een harde repressieve aanpak zal geen oplossing kunnen bieden indien die geen rekening houdt met wat mensen drijft om huis en haard achter te laten. In grote lijnen is de oriëntatiecursus daarom opgedeeld in drie fasen: verleden, heden en toekomst.

PERSOONLIJK MIGRATIEPROJECT ALS LEIDRAAD

Het verleden komt naar voor tijdens een reflectief groepsgesprek over migratiemotieven en -doelstellingen – hetgeen men hoopte te bereiken. Daarnaast proberen we inzicht te krijgen in het beeld dat men voordien had van Europa en de kansen die migratie zou kunnen bieden. Tijdens diezelfde bijeenkomst wordt er gesproken over het heden. Hierin focussen we op de mate waarin de oorspronkelijke doelstellingen gerealiseerd werden of worden. Onlosmakelijk hiermee verbonden zijn helaas de huidige levensomstandigheden. Velen migreren omwille van armoede en bevinden zich nu in een situatie waarin de armoede nog hardere vormen aanneemt zoals dakloosheid en honger. Weer anderen zoeken een veilige plek en voelen zich constant bedreigd door uitzetting of wanneer zij op straat slapen. Uitwisseling staat in deze sessie centraal.

VAN WACHTPERIODE NAAR OVERGANGSPERIODE

Mensen zonder wettig verblijf geven tijdens deze groepssessie steeds aan dat zij hun leven ervaren als een wachtperiode, een toestand waarin ze stil lijken te staan omdat „niets mogelijk is” en ze „geblokkeerd zijn”. Feitelijk wachten zij dus op een wettig verblijf, zelfs wanneer er daarvoor geen concrete pogingen worden ondernomen of wanneer dit quasi onmogelijk is. Tijdens de cursus proberen wij mensen te stimuleren om de huidige situatie niet langer als een wachtperiode te beschouwen maar als een overgangperiode naar iets nieuws. Wat dat nieuwe is, is dan net

de uitdaging om te achterhalen. Daarnaast kan een concreet perspectief zoals een gefundeerde regularisatieaanvraag ook aanleiding geven om juist nú alvast stappen te zetten om het een en ander voor te bereiden met het oog op de toekomst, zoals beroeps- en taalopleidingen, arbeidsmarktoriëntatie, etc. Bij het ontbreken van een verblijfsperspectief kan dit tevens ook dienen als bagage voor een eventuele terugkeer, al dan niet vrijwillig, of een remigratie naar een ander land.

Het realiseren van een toekomstperspectief kan gaan van heel kleine dingen zoals het vergaren van bepaalde competenties tot een groot project zoals regularisatie van het verblijf. Alleszins gaan die verschillende perspectieven vaak ook hand in hand, aangezien het een niet altijd zonder het ander kan gaan.

Regularisatie bijvoorbeeld dient meestal niet meteen een concreet doel, indien men niet ook over andere perspectieven beschikt zoals tewerkstelling, studie of hulp kunnen bieden aan familie. We willen de deelnemers duidelijk maken dat het uiteindelijke doel vaak alleen te bereiken is via vele stappen en omwegen

Tijdens de oriëntatiecursus proberen we gezamenlijk te zoeken naar wat de personen drijft in het alledaagse leven. We doen dit ondermeer aan de hand van een oefening waarbij een aantal foto's met activiteiten op tafel wordt gelegd ¹. Iedere deelnemer kiest een aantal afbeeldingen van activiteiten die hij graag doet of zou willen doen. vervolgens bespreken we de keuzes. Deze oefening toont vaak aan dat mensen op zoek zijn naar zingeving in hun leven. Dit kan variëren van het beleven van religie en vriendschappen tot het kunnen helpen van anderen. Er niet altijd kunnen zijn voor die ander is een bron van frustratie voor velen. Andere activiteiten die hoog gewaardeerd worden zijn werk en studie.

De uitkomst van deze oefening vormt de basis om op toegepaste wijze te spreken over toekomstperspectieven. Wanneer we merken dat de deelnemers een sterke mate van uitsluiting ervaren – „We hebben toch nergens recht op” – en zichzelf in de marge van de samenleving plaatsen, proberen we in kaart te brengen hoe men een bepaald doel probeert te bereiken via een ecogram ². We stellen hierbij niet de persoon centraal, maar de doelstelling: inkomen verwerven, opleiding volgen, etc. We komen hierbij vaak tot de conclusie dat men de weg van de minste weerstand zoekt, bvb aan zelfstudie doen, een boek van een vriend lenen, etc. Om de ogen te

openen doen we vervolgens een poging om de meest efficiënte handelswijze te bepalen. We willen immers aantonen dat er mogelijkheden bestaan, maar dat het afhangt van het eigen initiatief of kansen al dan niet benut worden.

Een andere aanpak is om de CV als vertrekpunt te gebruiken voor het invullen van de overgangsperiode. Een CV beschrijft immers de levensloop van een persoon, weliswaar op professioneel vlak, en heeft sterke aanknopingspunten met het realiseren van toekomstperspectieven. We benadrukken dat het ontwikkelen van een professioneel profiel niet alleen in het voordeel is voor mensen met een concreet verblijfsperspectief in België, maar evengoed van pas kan komen bij een terugkeer. Er wordt sterk gefocust op het vermijden van gaten in de CV, om de personen te stimuleren om na te denken over welke kennis en vaardigheden hun situatie op een positieve manier kunnen beïnvloeden.

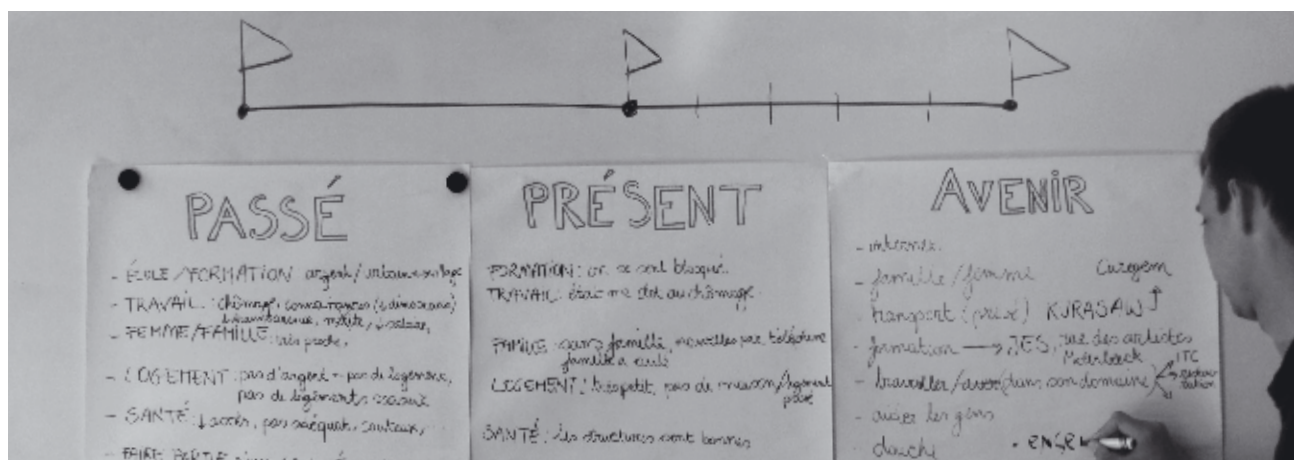
„Ik zei tegen de agenten die me wilden opsluiten, dat zij een grote fout zouden begaan om mij terug te sturen. Met het kleine beetje geld dat ik hier bij elkaar kan sprokkelen kan ik mijn drie broers en twee zussen laten studeren zodat zij zelf een betere toekomst kunnen opbouwen in onze eigen streek.”
Jean

In bepaalde groepen kan het volstaan om prikkelende vragen te stellen die het gesprek op gang kunnen brengen. „Als je broer vandaag zou bellen dat hij morgen ook in België zal staan, wat zou je hem dan zeggen?” is een goed voorbeeld.

Op het vlak van opleidingen geven we een presentatie over de toegankelijke opleidingen en de manier waarop het volwassenenonderwijs wordt georganiseerd.

¹ Meer informatie over deze methodiek vindt u op het Kennisforum voor de hulpverlening aan mensen zonder wettig verblijf. Toegang kunt u aanvragen via dirk.vandaele@foyer.be

² Idem

INFORMATIE AAN BASIS VAN TOEKOMSTPERSPECTIEVEN

Hoewel de actieve rol van informatie beperkt is, worden tijdens de oriëntatiecursus nog altijd drie informatieve sessies aangeboden. Het Brussels Onthaalbureau Nieuwkomers geeft een algemene introductie tot België. Dit opdat de deelnemers zich betrokken zouden voelen bij onze maatschappij. Dit wordt altijd erg goed ontvangen omdat deze informatie vaak slechts gefragmenteerd tot hen komt. Verder biedt het Integratiecentrum Foyer een presentatie aan over de "Perspectieven om uit de illegaliteit te geraken". Hierbij komen niet alleen alle verblijfsperspectieven in België aan bod, maar ook opsluiting, gedwongen terugkeer en vrijwillige terugkeer. Caritas International geeft regelmatig een uitleg over de reïntegratieprogramma's die zij beheren in de landen van herkomst. Een sessie over „Tewerkstelling van buitenlandse werknemers" door Meeting geeft uitleg over het systeem van arbeidskaarten, rechten van clandestiene werknemers, tips om misbruik te voorkomen, arbeidsongevallen, etc.

TOT SLOT

Hulpverleners en middenveldorganisaties geven vaak aan dat het moeilijk is om over de beleavingswereld van mensen zonder wettig

verblijf te spreken, zeker wanneer het gaat over thema's als arbeidsomstandigheden, maar ook wat betreft hun drijfveren om telkens opnieuw de moed te vinden om te overleven in moeilijke omstandigheden. De groepsaankpak stelt ons echter iedere keer opnieuw in staat om diepgaande gesprekken te voeren over moeilijke en controversiële thema's. Wij stimuleren eenieder die op een andere manier met deze mensen zou willen werken dan ook om een groepsmatig onderdeel op te nemen in de werkwijze. Dit kan dan tenminste de grenzen die er tussen ons bestaan al deels opheffen.

Besef daarnaast dat deze methodiek slechts een opstap is naar een verder traject van toekomstoriëntering. Een groepswerking laat niet genoeg ruimte voor een persoonlijke draai op maat. Zorg er dan ook voor dat er een individuele opvolging mogelijk is binnen de eigen organisatie of binnen een andere sociale dienst die bekend is met deze doelgroep. Zorg dat je dit steeds opnieuw benadrukt tijdens de groepsmomenten om de mensen niet teleur te stellen.

Ronnie Tack

Opbouwwerker mensen zonder wettig verblijf bij Samenlevingsopbouw Brussel (gedetacheerd naar Meeting).

Groepscursus Arcada: het migratieproject opnieuw verwoorden.

Ciré asbl (Coordination et initiatives pour et avec les Réfugiés et Etrangers) organiseert sinds 2006 Arcada cursussen. Gedurende tien dagen worden deelnemers uitgedaagd om na te denken over hun migratie-ervaring en hun toekomstplannen. De dagen worden ingevuld aan de hand van sessies rond persoonlijk profiel, socioprofessioneel profiel, waarden en zingeving, communicatie, het opstarten van een project ... Het hoofddoel van de cursus is om samen met de migranten de mogelijkheden te bekijken om de weg die men op persoonlijk en sociaal vlak al heeft afgelegd, verder te verrijken. Wij interviewden Adriana Buitrago van Ciré en begeleidster van de Arcadacursussen.

HOE IS HET PROJECT ONTSTAAN? VANWAAR DE KEUZE VAN CIRÉ OM DERGELIJKE CURSUSSEN TE ORGANISEREN?

Vroeger had Ciré een socioprofessionele dienst die werkte met migranten. Er werd daar ook wel ingegaan op wat het betekent om migrant te zijn, maar het sloot toch dicht aan bij wat andere organisaties al aanboden op vlak van socioprofessionele integratie, zoals de „mission locale”¹ die mensen met papieren begeleidt naar werk. Daarom besliste Ciré om te focussen op wat voorafgaat aan deze socioprofessionele begeleiding: ingaan op wat het betekent om migrant te zijn, in een nieuwe cultuur terecht te

¹ Een mission locale ondersteunt werkzoekenden en doet aan loopbaanbegeleiding.

komen, ... en dit voor nieuwkomers die soms nog geen toegang hebben tot de arbeidsmarkt. We leggen nu de nadruk op reflectie en op het zoeken naar harmonisatie tussen vroeger en nu.

TOT WIE RICHTEN JULLIE JE DAN PRECIES?

Arcada was aanvankelijk gericht op asielzoekers. We organiseerden drie cursussen met personen uit ons eigen opvangnetwerk. Daarna werkten we samen met de Rode Kruisopvangcentra en gaven er gedurende anderhalf jaar vormingen. Nu werken we ook samen met andere organisaties zoals Ulysse ² en SESO ³. Met SESO zullen we misschien een cursus organiseren voor niet-begeleide minderjarigen. Persoonlijk vind ik dat elke persoon met een migratie-ervaring iets kan opsteken van de cursus. De vorming in samenwerking met Ulysse was voor een gemengde groep van asielzoekers en mensen zonder papieren. Beide groepen hebben een migratie-ervaring, dus voor mij als begeleidster blijft dat hetzelfde.

EN DE KWESTIE VAN „DE PAPIEREN”, HALEN JULLIE DAT OOK AAN IN DE CURSUS?

Een deelnemer aan de cursus zei ooit: „Het krijgen van papieren kan geen doel zijn. Als dat je levensdoel is, lijkt het alsof je niets kan doen. Het doel van mijn leven moet veel, veel breder zijn”. Als het obstakel van de papieren ter sprake komt, dan tracht ik dat te weerleggen want obstakels zijn er altijd. Een tekort aan ondernemingsvaardigheid kan evengoed een obstakel zijn. Als je blijft steken op die punten, doe je niets. We proberen vooral te werken met de brede doelen, de verlangens, de dromen ... en niet met de drempels.

² Ulysse asbl biedt psychosociale begeleiding aan vluchtelingen.

³ Service Social de Solidarité Socialiste asbl is een eerstelijnsdienst die algemeen wijkgericht maar ook doelgroepgericht werkt (asielzoekers).

WAT IS VOOR JOU HET ULTIEME DOEL VAN EEN CURSUS?

In de diepte gaan en samen bekijken hoe men zijn persoonlijk verhaal terug kan opnemen. En ook dingen leren benoemen. Als je je eigen verhaal kan uiten, kan je ook je behoeftes verwoorden of deze soms herontdekken.

OMDAT ZE SOMS VERSTOPT ZIJN ...

Inderdaad. Het is de bedoeling dat de cursus een plaats wordt waar mensen een vertaling kunnen maken van hun behoeftes en verlangens, ze uitdrukken, benoemen ... Zodat ze uiteindelijk kunnen zeggen „ik heb zin om dit of dat te doen”. Die behoeftes zijn soms verborgen omdat er bvb gefocust wordt op papieren maar ook omdat we bang zijn om te tonen wie we echt zijn, bang om verkeerd begrepen te worden. Uiteindelijk moet je leven met alle dingen die je overkomen zijn en in harmonie komen met de nieuwe situatie waarin je je nu bevindt, met papieren, zonder papieren ...

We praten ook over terugkeer. Het is geen catastrofe, het kan ook een optie zijn. Men moet capabel zijn om te zeggen „ik kies dit” of „ik kies dit niet en keer terug”. Denken en kiezen is de essentie.

Ik las dat „praten over het migratieproject” ook een doel is. Hoe pak je dat aan? Want „een project” lijkt me een eerder Westers idee?

(lacht) Dat klopt. Wat de deelnemers vooral interesseert en mobiliseert is het praten over zichzelf, en dat gebeurt inderdaad niet in termen als „project” of „planning”. Het artistiek atelier is bvb een atelier dat de mensen erg raakt want daar vinden ze tijd om zich uit te drukken op een andere, vrijere manier. Animatoren en deelnemers ontwikkelen altijd een gemeenschappelijke taal. We komen van verschillende landen maar

we vinden raakvlakken als we het hebben over de weg die we aflegden en afleggen. Uiteindelijk maakt ieder een vervolg aan zijn verhaal, onbewust, zonder het te hebben over project, plannen, etappes, doelen ...

WAT ZIE JIJ ALS „RESULTAAT” VAN EEN CURSUS?

Op het einde van de cursus hebben de deelnemers veel info ontvangen zodat ze in beeld kunnen brengen waar ze zin in hebben, wat hun dromen zijn, wat hun project is. Want iedereen heeft een project, het wordt alleen niet altijd zo benoemd. Mensen hebben een verleden maar ook een heden waarin ze dingen kunnen aanpassen, een nieuwe visie ontwikkelen.

Ik ben overtuigd van het effect van de cursus. Ik heb de indruk dat de meeste deelnemers het heft in handen nemen en tegen zichzelf zeggen: „Bon, ik moet iets doen, en ik zal er alles aan doen om het te bereiken”.

HEB BEN JULLIE DE VORMING AANGEPAST IN DE LOOP DER JAREN?

Jazeker. In het begin hadden we vaak de neiging om veel richtlijnen te geven. Zo vroegen we in het artistiek atelier om een vaardigheid en een beperking te tekenen, of we lieten mensen hun familie in kaart brengen aan de hand van een genogram. Geleidelijk aan begonnen we „wat zotter” te doen. Mijn collega kleeft eens een vogel op het genogram en zei „ziehier, mijn zus, ze zit altijd met haar hoofd in de wolken en houdt ervan om haar vleugels uit te slaan”. Mensen reageerden hier fantastisch op. Nu geven we geen richtlijnen meer, iedereen werkt volgens zijn of haar gevoel. En het werkt. Het artistiek atelier vormt het toegangspoortje voor de volgende sessies en de manier van denken.

HEB JE TIPS VOOR ANDERE ORGANISATIES DIE OOK ZO’N CURSUS WILLEN ORGANISEREN?

Ten eerste moet je je ervan bewust zijn dat je niet van nul begint. De deelnemers zijn vrouwen, mannen en kinderen die een belangrijke „erfenis” met zich meedragen. Ten tweede: een groep begeleiden betekent niet dat je de deelnemers vertelt wat ze moeten doen. Begeleiden is aanwezig zijn en de ander ook laten aanwezig zijn. Mensen zijn niet afhankelijk van jou, het is hun project en hun keuze. Je bent aanwezig, maar niet om de oplossing te geven.

Anika Depraetere (Interview)

Opbouwwerkster mensen zonder wettig verblijf bij Samenlevingsopbouw Brussel (gedetacheerd naar Meeting)

De Toekomstlijn: een versterkende groepscursus over verleden, heden en toekomst.

Het Antwerps Minderhedencentrum de 8 organiseert sinds een jaar groepscursussen voor mensen zonder wettig verblijf. Rode draad is een zelf ontworpen gespreksmethodiek: de Toekomstlijn. Via de Toekomstlijn worden verleden, heden en toekomstplannen visueel voorgesteld en in groep besproken. De twee enthousiaste projectbegeleiders Sam Mampaey en María Arredondo geven tekst en uitleg tijdens een workshop op de studiedag „Voorbij de papieren” (20 juni 2011, Brussel).

AANLEIDING EN OPZET

Onze zoektocht rond toekomstoriëntatie begon enkele jaren geleden vanuit een vraag van de Antwerpse eerstelijnsorganisaties: CAW's, vrijwilligersorganisaties, Bond zonder Naam / Filet Divers. Hulpverleners zaten vast met hun aanbod voor mensen zonder wettig verblijf: „De verblijfspiste is uitzichtloos, praten over terugkeer is een taboe, we kunnen alleen maar branden blussen”. De 8 besliste om op zoek te gaan naar alternatieve werkvormen. We ontwikkelden een visie en een methodiek rond vier pistes voor toekomstoriëntatie: een wettig verblijf in België, doormigratie naar een ander land, vrijwillige terugkeer of verder illegaal verblijven. Geïnspireerd door de ervaringen van Meeting (zie pagina 39-43), organiseerden we in augustus 2010 een eerste eigen cursus. Ondertussen hebben we er vijf achter de rug. Het is onze ambitie om maandelijks een cursus te organiseren.

Deelnemers komen via eerstelijnsorganisaties of mond-aan-mond reclame bij ons terecht. Er zijn diverse nationaliteiten: Nigerianen, Ghanezen, Filipino's ... De enige criteria voor deelname zijn: hier zijn zonder wettig

verblijf, en de contacttaal van de cursus (tot nu toe enkel Engels) voldoende beheersen.

DOELSTELLINGEN

De cursus heeft twee doelstellingen: „informereren” en „empowerment”. De informatieve sessies over verblijfsmogelijkheden en basisrechten geven de deelnemers inzicht in hun situatie. Daarnaast focussen we vooral op hun kracht en capaciteiten. Door het delen van ervaringen en het stellen van lastige vragen willen we mensen in beweging zetten. De deelnemers moeten zelf weer aan het stuur van hun leven gaan staan. Sterkere mensen zijn beter in staat om keuzes te maken.

Groepswork geeft mensen de kans om veel van elkaar te leren. De deelnemers ervaren ook veel onderlinge steun. Achteraf worden stevast telefoonnummers uitgewisseld.

De duur en de intensiteit van de cursus – vier volledige opeenvolgende dagen – schept een vertrouwensband tussen begeleiders en deelnemers. Er zijn weinig regels. We verwachten enkel dat ze de vier dagen volgen, en dat iedereen helpt koken en afwassen. De dynamieken in een groep mensen zonder wettig verblijf zijn niet anders dan in andere groepen: een beetje onvoorspelbaar, maar niet erger dan in een klas zestienjarige Vlamingen.

We verwachten van de deelnemers dat ze naar elkaar willen luisteren, met elkaar willen delen en van elkaar willen leren. De cursus vraagt veel energie. De deelnemers moeten kunnen loskomen van hun eigen situatie, mogelijkheden zien op lange termijn... We stellen lastige vragen. Het praten over de toekomst is vaak confronterend, maar de

deelnemers zijn wel bereid om ermee aan de slag te gaan. Iedereen bepaalt zijn eigen grenzen in het delen van ervaringen. De openheid van de mensen verbaast ons vaak.

BEGELEIDING

Flexibiliteit en gevoel voor humor zijn basiscompetenties van een begeleider. Er wordt veel gelachen. We zorgen voor een warme, veilige sfeer. We delen ook ons eigen verhaal. María was zelf een tijd „illegaal”. Haar ervaringen met zwartwerk en huisvesting zoeken zet mensen aan het vertellen. Streven naar gelijkwaardigheid is cruciaal: niemand is expert of leerling, iedereen leert van elkaar. Anderzijds hebben wij als begeleiders wel wat specifieke kennis waarmee we hen verder kunnen helpen, bijvoorbeeld over verblijfsstatuten en basisrechten.

We begeleiden de sessies samen. In emotioneel zware momenten is het goed om een partner te hebben die even kan inspringen. Je wordt geraakt door de individuele verhalen, de hulpvragen en de radeloze moed. Het is niet eenvoudig om grenzen te trekken, te leren omgaan met de onmacht van de deelnemers en die van onszelf. Anderzijds zijn de cursussen voor ons ook enorm boeiend en verrijkend. En een les in nederigheid...

VERLOOP VAN DE CURSUS

De cursus loopt van maandag tot donderdag. De voormiddag is altijd informatief, met gesprekken over België, verblijfsstatuten, huisvesting, gezondheidszorg, werk en opleidingen.

's Middags koken en eten we samen. In de namiddag werken we aan de Toekomstlijn. De

Thinking about the future...

NAME:

Which people were around you? (family, friends...)	Which people were around you? (family, friends...)	
Which studies do you do?	Which studies do you do?	
What kind of work do you do?	What kind of work do you do?	
How do you feel in society? (‘status’: low / middle / high)?	How do you feel in society?	
What hobbies do you have?	What hobbies do you have?	
How does your average day look like?	How does your average day look like?	
How important is religion? (do you go to church,...)	How important is religion? (do you go to church,...)	

654321

PAST

123456

PRESENT

123456

FUTURE...

48

Opbouwwerk Brussel

Toekomstlijn stelt het leven visueel voor (zie afbeelding p.48): „Hoe oud ben je, hoe lang ben je al in België, hoe lang denk je te leven?” Sommige mensen schrikken bij het besef dat ze al een groot deel van hun leven „illegaal” zijn. Dat stemt ook andere, jongere deelnemers tot nadenken. We maken de brug tussen verleden en heden. We vragen hen naar hun familie, studies, werk, dagelijks leven ... „Hoe was het vroeger, hoe is het nu? Wat is beter, wat is slechter?” Over sommige aspecten zijn ze tevreden, andere dingen willen ze in de toekomst anders zien. De meeste deelnemers delen het gevoel dat hoewel hun leven niet schitterend verloopt, ze toch niet willen opgeven.

De volgende vraag gaat op zoek naar hun migratiemotieven: „Waarom heb je je land verlaten?” De redenen zijn heel divers: geld verdienen om de familie te helpen, veiligheid, huwelijksproblemen ... We vragen hen wat ze hier dachten te vinden, en of ze dat gevonden hebben. Velen antwoorden: „Wat niet is, kan nog komen”. Ze leven op hoop.

Daarna gaan we in op hun toekomstmogelijkheden: een wettig verblijf in België, doormigratie naar een ander land, vrijwillige terugkeer of verder illegaal verblijven. Je merkt al gauw aan hun lichaamstaal dat deze oefening hen diep raakt: ze gaan dieper ademen, schuifelen heen en weer. „Met alles wat je nu weet, hoe hoog schat je zelf de kans in dat je in België verblijfspapieren krijgt?” Ze antwoorden nooit: „Ik maak geen kans”. Sommigen zeggen dat het moeilijk zal zijn, maar dat het ze ooit zal lukken.

De opties „doormigreren” en „terugkeer” worden niet positief onthaald. De deelnemers zien het niet zitten om „opnieuw te beginnen”. Mensen die gevlucht zijn willen vooral erkenning voor het gevaar dat ze liepen. De piste „illegaal verblijf” heeft voor de deelnemers best wel positieve kanten: veiligheid, persoonlijke

ontplooiing, betere basisvoorzieningen, sociale organisaties ... „Het is realistischer om hier te hopen op een beter leven, dan in mijn thuisland”. Wat ze als negatief ervaren: toegang tot medische zorgen, heel beperkte mogelijkheden om deel uit te maken van de samenleving, onzekerheid, afhankelijkheid van anderen ...

Voor de meeste deelnemers is de eindbalans na deze oefening dat ze hier zonder papieren willen blijven leven. We vragen hen om deze conclusie mee naar huis te nemen. En we stellen hen twee vragen als huiswerk: „Wat geeft je kracht?” en „Bedenk twee doelen die je op korte termijn wil realiseren.”

Op de laatste dag proberen we invulling te geven aan de doelen die ze formuleren: leren lassen of koken, anderen helpen, Nederlands leren ... We bekijken samen of die doelen realistisch zijn en welke stappen gezet moeten worden. Hoewel mensen zonder wettig verblijf vaak van dag tot dag leven, stellen we hen voor de keuze: „Als je zit te wachten gebeurt er niets, en is die hele periode „a waste of time”. Als je nu al een opleiding volgt, of vrijwilligerswerk gaat doen, vergroot dat je kansen in de toekomst, hoe die er dan ook uit ziet.”

We ronden de cursus af met een evaluatieronde. Deelnemers vertellen ons dat ze zich beter geïnformeerd voelen. Dat ze tot nieuwe inzichten gekomen zijn. Of dat de cursus een bezinningsmoment was, een kans om een aantal zaken op een rijtje te zetten. Vooral de open sfeer, het samen eten, de uitwisseling met anderen wordt sterk gewaardeerd. Een deelnemer bedankte ons ooit na afloop, „omdat we belangstelling toonden voor zijn verhaal”. De cursus vervult een basisbehoefte aan erkenning, gezien worden als mens ...

VOORLOPIGE EVALUATIE EN TOEKOMSTPERSPECTIEVEN

We hebben nog niet zoveel zicht op de effecten op individueel vlak. Sommige mensen zeggen uitdrukkelijk dat het bij hen één en ander in gang gezet heeft. Een deelnemer zei: „Met de dingen die ik hier allemaal geleerd heb, zou ik nu beter kunnen overleven in mijn eigen land”. Via terugkomdagen willen we zien hoe het op langere termijn evolueert.

De uitkomst van toekomstoriëntatie ligt niet vast. In de oriëntatiecursus gaat veel aandacht naar de vierde piste: „Hoe versterken we mensen die ervoor kiezen hier illegaal te blijven? Hoe kunnen we hun levenskwaliteit verhogen, onafhankelijk van de keuze die nu of later gemaakt zal worden?” We willen

mensen weer in beweging zetten, met welk perspectief dan ook ... We focussen op dromen en doelen. Verblijfsdocumenten krijgen is maar één strategie om daar invulling aan te geven.

Het denkproces dat in de groepssessies op gang komt moet in een individuele begeleiding verder uitgediept worden. Het nadenken over de toekomst wordt idealiter geïntegreerd in de individuele hulpverlening. We willen een brug slaan tussen wat in de cursus losgeweekt wordt en het begeleidingsaanbod dat de deelnemer daarna in een CAW of een andere dienst krijgt. De 8 zoekt samen met de Antwerpse eerstelijnsdiensten naar manieren om dat te doen.

Tine Deboscher (interview)

beleidsmedewerkster mensen zonder wettig verblijf bij het Kruispunt Migratie-Integratie vzw

Wat kan je als hulpverlener betekenen voor mensen zonder wettig verblijf?

Het denkproces van de werkgroep toekomstoriëntering.

Kunnen we niet „meer“ aanbieden dan voedselpakketten, toegang tot noodopvang, hulp bij het verkrijgen van een medische kaart, eventuele juridische ondersteuning? Wat doen we indien iemand erg gefixeerd is op papieren maar we als hulpverlener weten dat regularisatie voor deze persoon niet haalbaar is? Is vrijwillige terugkeer de enige optie indien het hier in België niet lukt? Maar hoe moet ik hier dan over beginnen?

Bovenstaande zijn slechts enkele mogelijke vragen die een hulpverlener zich stelt. Deze vragen vormden de aanleiding voor het organiseren van een werkgroep „toekomst-oriëntering met mensen zonder wettig verblijf“. Mensen zonder wettig verblijf oriënteren naar een zinvol toekomstperspectief ligt immers als taak besloten in het Vlaams integratiedecreet van 2009. Maar wat is dan dit zinvol toekomstperspectief?

OP ZOEK ...

Medewerkers van CAW Mozaïek (onthaal en begeleiding), CAW Archipel (sociale diensten Welkom en Groot Eiland), Meeting en RIC Foyer gingen vanaf september 2010 aan de slag in een werkgroep toekomstoriëntering. Kruispunt Migratie – Integratie en CGGZ – Brussel namen hierin een ondersteunende rol op. Elke organisatie was voordien al à l'improviste aan de slag gegaan met mensen zonder wettig verblijf rond het verleden en de toekomst. De CAW's polsten binnen individuele hulpverleningsgesprekken soms naar migratieredenen, contacten met land van herkomst, toekomstdromen ... Meeting had ervaring met een groepscurcus voor mensen zonder papieren en experimenteerde in 2010 met verschillende methodieken om

over het verleden en de toekomst te praten. Daarnaast was RIC Foyer ook al een tijdje aan het nadenken over de invulling van „zinvol toekomstperspectief”. Tijd dus om alles eens op een rijtje te zetten en ervaringen uit te wisselen. De werkgroep kwam tussen september 2010 en februari 2011 zes keer samen. De vragen die de groep zich stelde evolueerden van: „Wat is toekomstoriëntering voor ons?” „Wat is nodig voor toekomstoriëntering?”, over „Hoe beginnen we er aan?” „Welke tools gebruiken we ervoor?” tot „Wat willen we ermee bereiken?”.

Dit denkproces riep veel vragen op: Wat is onze taak als hulpverlener? Wie zijn wij om het te hebben over iemands toekomst als hij daar zelf niet om vraagt? Hoe confronteer je mensen met een realiteit die vaak uitzichtloos is? Wat doe je als je als hulpverlener zelf geen toekomst ziet? Ondersteunen we ook een leven in de illegaliteit? En hoe zit het dan met zwart werk?

De antwoorden op deze vragen werden niet alleen uit de praktijk van het werken met mensen zonder wettig verblijf gehaald. We vonden ook inspiratie in bestaande concepten als veerkracht en stages of change ¹.

Waar we aanvankelijk wilden samenkomen om onze praktijkervaring uit te breiden door instrumenten te verzamelen en uit te wisselen, zagen we ons na een tijdje genoodzaakt om ook een visietekst op papier te zetten. Dit om een antwoord te geven op onder andere bovenstaande, fundamentele vragen. Maar ook om de ideeën en reflecties te kunnen terugkoppelen naar de teams. En om een mandaat te verkrijgen van de verschillende directies zodat we verder aan de slag kunnen met deze visie. Deze visietekst wordt in de middenkatern van het tijdschrift toegelicht.

¹ Deze worden verder toegelicht in het artikel: „Voorbij de papieren – Visietekst p15-38”.

AAN DE SLAG ...

Een eerste stap was de officiële goedkeuring van de tekst door de directies van de samenwerkende organisaties: CAW Mozaïek, CAW Archipel, Meeting, RIC Foyer, Samenlevingsopbouw Brussel. Met dit mandaat gingen we vervolgens de methodiek voorstellen binnen de teams. Hierin spelen de hulpverleners die deelnamen aan de werkgroep een cruciale rol. Maar ook medewerkers die binnen hun organisatie de taak hebben om mee te denken rond structurele oplossingen en veranderingsprocessen, zoals de preventie-medewerkers van CAW Mozaïek. In de periode maart 2011 – mei 2011 vonden er vormingen plaats voor de verschillende teams. Hierin werd de methodiek teruggekoppeld en de teamleden uitgedaagd om mee na te denken over de bruikbaarheid ervan. Zo bekeek een onthaalteam wat er op onthaalniveau mogelijk was, terwijl een begeleidingsteam naging welke elementen voor hun dienst van toepassing zijn. Een greep uit de reacties op de methodiek:

„Als je het hebt over migratie dan ga je terug naar de essentie en kan je breder werken. Tot nu toe deed ik dit enkel indien mensen geen perspectief op verblijf hadden, maar eigenlijk is het iets waar je altijd aandacht moet voor hebben.” (Annemie Verleyen – CAW Arcipel – sociale dienst Groot Eiland)

„Als je alles in een bredere context plaatst, heb je als hulpverlener ook meer aandacht voor de mens achter „de papieren”. Je moet natuurlijk aandacht hebben voor die papieren, de cliënt vraagt dat. Maar als je daar blijft steken, raak je al gauw zelf gefrustreerd. Ik probeer om samen met mijn cliënt dingen ruimer te zien en dan praten we over vroeger, over migratieverwachtingen, over familie, over van alles eigenlijk. „Het is een kwestie van aanknopingspunten zoeken waar je kan op verder bouwen.” (Roos Hofman, CAW Mozaïek – onthaal)

„De blik van de cliënt trachten te verruimen is het belangrijkste. Maar dit is ook moeilijk, veel hangt af van zijn reflectievermogen. Is hij wel in staat om verder te denken dan de papieren? En is dit psychologisch niet te zwaar? We kunnen natuurlijk wel dit vermogen aftasten of ondersteunen.” (Sandrine Frankart, CAW Archipel- sociale dienst Welkom)

De ontwikkeling van de methodiek is een proces, maar de implementatie hiervan binnen de verschillende werkingen is dat

zeker ook. We hebben nu een gezamenlijke visie en al enkele tools. We blijven op zoek naar aanvullingen, nieuwe invalshoeken en ideeën ... Kortom, het constructief aan de slag gaan met de doelgroep blijft een uitdaging.

Anika Depraetere

Opbouwwerkster mensen zonder wettig verblijf
bij Samenlevingsopbouw Brussel
(gedetacheerd naar Meeting)

De meerwaarde van integrale hulpverlening

Het samenwerkingsverband voor integrale hulpverlening aan mensen zonder wettig verblijf bestaat bij het verschijnen van dit tijdschrift nu alweer anderhalf jaar. Dat leek ons een goed moment om de directies van de verschillende partnerorganisaties te bevragen wat zij als de meerwaarde beschouwen van deze unieke samenwerking nu er al een aantal concrete acties zijn gerealiseerd. Aan de hand van deze ervaring hebben we hen vervolgens ook de vraag voorgelegd of zij toekomst zien in het voortzetten van deze integrale hulpverlening en op welke manier de overheid hierop zou kunnen anticiperen op beleidsmatig vlak. Op de volgende pagina's vindt u de interviews met respectievelijk Peter Strijdonk (CAW Mozaiëk), Joris Hertecant (CAW Archipel), Johan Martens (Samenlevingsopbouw Brussel), Loredana Marchi (RIC Foyer) en Daniel Alliet (Meeting)

**JORIS
ROBBERECHTS**

CAW ARCHIPEL

Reeds in het najaar 2009 werd een stuurgroep opgericht met de partners van deze studiedag. De aanleiding was een oproep vanuit het departement Welzijn van de Vlaamse Gemeenschap tot versterking van het onthaal van de CAW's voor asielzoekers, vluchtelingen en mensen zonder wettig verblijf.

Vanuit ieders werking waren wij inderdaad al geruime tijd betrokken bij de preciaire situatie van deze doelgroep in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Door de persbelangstelling van kerkbezettingen, hongerstakingen en de uiteindelijk afgedwongen regularisatiecampagne was de ernst van de situatie eindelijk doorgedrongen tot bij het Welzijnsbeleid.

Dankzij de oprichting van de Brusselse stuurgroep voor hulpverlening aan mensen zonder papieren werden de krachten en expertise van de verschillende partners gebundeld. Belangrijk en boeiend hierbij was het feit dat wij ons niet hebben verloren in eindeloze discussies over het gewenste beleid. De focus was: Welk antwoord kunnen wij geven, elk vanuit onze specifieke rol als organisatie, op de prangende vraag van de personen die wij dagdagelijks over de vloer krijgen in onze dienstverlening? Hoe kunnen wij de machteloosheid van de hulpverlener ombuigen tot een opdracht die perspectief biedt? De visie en methodiek die uit deze samenwerking werd ontwikkeld is dan ook van grote waarde in de benadering die wijzelf wensen ten aanzien van mensen zonder wettig verblijf, maar geeft ook blijk van de verwachting die wij koesteren ten aanzien van de verschillende overheden om te zoeken naar oplossingen die een humane samenleving waardig zijn.

Met de voorstelling van de methodiek van toekomstoriëntering voor mensen zonder papieren, geven wij naar onze mening een duidelijk signaal aan de overheid: Deze mensen bestaan wel degelijk! Ook al zijn ze niet geregistreerd, toch wonen tienduizenden mensen in Brussel zonder enige vorm van rechtszekerheid;

In de programmatie van het Algemeen Welzijnswerk dient hiermee dan ook rekening te worden gehouden;

Het Algemeen Welzijnswerk heeft de plicht ook voor deze mensen hulpverlening aan te bieden. De ontwikkelde methodiek toont aan dat onze hulpverlening wel degelijk zin heeft en zingeving biedt;

Deze doelgroep vraagt om een specifieke benadering m.b.t. onthaal, begeleiding en preventie. Hulpverlening op maat veronderstelt dat wij onze organisatie afstemmen op het bereiken van en hulp bieden aan mensen vanuit hun specifieke context.

PETER STRIJDONK

CAW MOZAÏEK

Voor CAW Mozaïek was de tijdelijke uitbreiding van medewerkers middels de impulssubsidie van minister Vandeuren eind 2009 een unieke kans om met de bestaande partners een intensief proces aan te gaan in het uitdenken van mogelijke pistes om het hulpverleningsaanbod te verbeteren naar de doelgroep mensen zonder wettig verblijf. We hebben de

samenwerking als zeer boeiend en constructief ervaren, temeer dat we Anika Depraetere als verbindingspersoon hadden die het samenwerkingsproces vanaf het begin heeft opgevolgd.

Er werd eveneens gewerkt rond structurele inbedding van een aantal methodieken en aan een mogelijke verderzetting van de samenwerking. In 2011 is dit in ieder geval al een feit en er zal nog verder op ingezet worden.

Onze focus lag intern eveneens op het onderzoeken van begeleidingsmogelijkheden waarvan de methodiek toekomstoriëntering één element was. Wat we heel positief hebben gevonden zijn de warme contacten tussen de verschillende partnerorganisaties en de realisatie van een kennisforum, waar nog steeds heel dankbaar gebruik van wordt gemaakt.

We waarderen dat het beleid gehoor heeft gegeven aan het signaal dat de onthaaldiensten overspoeld werden van aanvragen tijdens de regularisatieperiode. Tijdens het projectjaar hebben we meer afstemming kunnen bereiken tussen betrokken partnerorganisaties en hebben diensten de tijd kunnen nemen om samen na te denken over aangepaste hulpverlening.

In een tijd van beperkte middelen hebben we eveneens kunnen nadenken op elementen van kwaliteit, efficiëntie en effectiviteit. We hadden hiervoor graag nog extra tijd en middelen gekregen om verder te kunnen doorgaan op het vinden van structurele oplossingen. De sector is in de uitwerking hiervan echter gebonden aan wetgeving en afstemming tussen bevoegde overheden. We hopen op een meer transparant asiel- en migratiebeleid met minder bureaucratie en meer oog voor de mens in precare situaties.

JOHAN MARTENS**SAMENLEVINGS-
OPBOUW BRUSSEL**

Bij de prioriteitenbepaling voor het meerjarenplan 2009-2015 maakte Samenlevingsopbouw Brussel duidelijk de keuze om vanuit het spoor armoedebestrijding met deze specifieke doelgroep op een categoriale manier aan de slag te gaan. Binnen het programma "Toegang tot grondrechten" ijveren we ervoor om de toegang tot fundamentele grondrechten te waarborgen voor de meest kwetsbare groepen in onze samenleving. Samenlevingsopbouw Brussel leek het logisch om de (nieuwe) opbouwwerkers van dit project een plaats te geven binnen Meeting, een reeds bestaand onthaal- en steunpunt voor mensen zonder wettig verblijf, op een moment dat zij ook bezig waren met een heroriëntering van hun activiteiten.

De specifieke invalshoek van Samenlevingsopbouw Brussel is het via vormings-, actie- en beleidswerk structureel aanpakken van uitsluitingsmechanismen die de toegang en toepassing van grondrechten en toekomstperspectieven voor mensen zonder wettig verblijf verhinderen.

In ons meerjarenplan hebben we al aangegeven om meer samenwerking tot stand te brengen tussen onze organisatie en de Brusselse CAW's. Naast huisvesting van thuislozen leent deze thematiek zich uitermate goed om in een breder verband aangepakt te worden. Zo komen de CAW's heel veel in contact met mensen zonder wettig verblijf, maar botsen zij steeds op tegen de extreem precare levensomstandigheden van deze

groep waarvoor zij geen oplossingen kunnen aandragen op individueel vlak. Zij hebben ook een signaalfunctie, maar gezien de veelvoud aan knelpunten met betrekking tot de toegang tot grondrechten en toekomstperspectieven kunnen zij slechts een beperkt deel effectief aanpakken. Samenlevingsopbouw engageert zich momenteel binnen het samenwerkingsverband hoofdzakelijk voor de aanpak van die structurele knelpunten. Dat doen we zowel in samenwerking met de doelgroep zelf via het Collectief Werkers Zonder Papieren, evenals middels beleidswerk op specifieke dossiers zoals de opvang van illegale families met kinderen, toegang tot opleidingen en recht op tewerkstelling in bepaalde gevallen. Op deze manier proberen we de problemen bij de wortel aan te pakken, om zo op termijn ook nieuwe perspectieven te kunnen bieden voor de individuele hulpverlener. Daarnaast blijven we ook hoog inzetten op de vormingsactiviteiten zoals de oriëntatiecursus.

In andere grotere steden zoals Gent, Antwerpen en Oostende zijn er ook grote concentraties van mensen zonder wettig verblijf die uitgesloten zijn van grondrechten. Op het terrein daar zijn dezelfde soort organisaties actief zoals in Brussel; CAW's, integratiecentra en Samenlevingsopbouw. We zien daar vele kansen om soortgelijke samenwerkingsverbanden te realiseren die gebaseerd zijn op de lokale mogelijkheden die er bestaan. Iedere stad heeft immers zijn eigenheden en specifieke fenomenen die een aanpak op maat vereisen. Samenlevingsopbouw heeft haar oorsprong in een territoriale aanpak, gebaseerd op de buurtwerkingen, maar wij zouden graag meer aandacht voor specifieke verschijnselen en doelgroepen zien ontstaan die wijkoverschrijdend zijn. Zo'n categoriale benadering past ook meer in deze tijd waarin mensen zowel fysiek als sociaal mobieler zijn en zodoende ook de effecten van uitsluitingsmechanismen met zich meedragen. Dit gaat volledig op voor de problematiek van mensen zonder papieren die in alle opzichten grensoverschrijdend is.

DANIEL ALLIET

**MEETING,
ONTHAAL- EN
STEUNPUNT VOOR
MENSEN ZONDER
WETTIG VERBLIJF**

Een paar jaar geleden zeiden we bij Meeting tegen elkaar dat de mensen zonder papieren eigenlijk de twintigste gemeente van Brussel vormen. We vinden ze nergens terug in de registers maar ze zijn er wel degelijk, en in grote aantallen. Nochtans werd er in het verleden veelal voorbij gegaan aan die realiteit vanuit een struisvogelpolitiek – ze mogen hier niet zijn, dus waar zouden we ons druk over maken. Doordat de mensen zonder papieren zich bleven organiseren, was het onmogelijk om de laatste jaren nog langs deze groep heen te kijken. Niet in de laatste plaats door de vele wanhoopsacties uiteraard door het uitblijven van de regularisatiecriteria.

Dat beperkte aanbod zat ons dwars. We hadden op dat moment al bijna 15 jaar lang een ontmoetingsruimte voor asielzoekers en vluchtelingen georganiseerd, maar die voldeed niet langer aan de behoeften van mensen zonder papieren die bijna nergens terecht konden, in tegenstelling tot die andere groepen. We moesten iets specifiek voor die groep doen. Zo gingen we meteen aan de slag met permanenties uitsluitend voor die doelgroep, zodat we ons beter konden verdiepen in die materie. Al doende leert men immers het beste. Die doorstart gebeurde tijdens de golf van hongerstakingen in 2008. Als eerste concrete project zijn we begonnen met de opvolging van de ex-hongerstakers om hun tijdelijke verblijfstitel te kunnen verlengen middels een Arbeidskaart B. Die ervaring heeft ons niet alleen veel geleerd, maar ook getekend. We kregen toen ineens

veel inzicht in de arbeidsomstandigheden en structurele uitbuiting van deze mensen. In onze ogen zijn zij de slaven van de moderne tijd, omdat zij in de praktijk langs alle kanten uitgebuit worden of afhankelijk gemaakt van die penibele situatie omdat hen niets anders rest.

We wilden dan ook absoluut aandacht besteden aan vormingsactiviteiten om de mensen meer inzicht te geven in hun grondrechten om zich weerbaarder op te kunnen stellen tegen misbruik en uitbuiting. De idee voor een cursusreeks leek ons meteen erg logisch.

Vanaf het begin hebben we ook gesprekken gevoerd met Samenlevingsopbouw Brussel omdat zij ook bezig zijn met grondrechten van kwetsbare groepen. Wij hebben hen kunnen overtuigen van de noodzaak voor een specifieke benadering voor deze groep, aangezien zij zo sterk uitgesloten worden. De inzet van een opbouwwerker in ons project was dan ook een sterke meerwaarde om werkelijk oplossingen te kunnen gaan zoeken voor de structurele problemen waar mensen zonder papieren mee te kampen hebben. Later hebben we ook de vraag gesteld aan de Brusselse CAW's om een samenwerking op poten te zetten, aangezien de bezoekersaantallen van onze permanenties ons boven het hoofd stegen en we ons zelf eigenlijk niet uitsluitend met individuele hulpverlening wilden bezighouden. Eind 2009 werd dit ineens concreet door de tijdelijke projectmiddelen die minister Vandeuren beschikbaar stelde aan de CAW's in Brussel en Vlaanderen. Deze subsidies waren voor ons een belangrijk signaal, omdat de problematiek door het beleid erkend werd. Wij ontvangen overigens al jarenlang een toelage van de Vlaamse Gemeenschapscommissie, maar het heeft nooit echt geleid tot het formuleren van een concreet beleidsplan t.a.v. deze doelgroep. Het samenwerkingsverband dat wij hebben gerealiseerd is een concrete handreiking naar het beleid om een degelijk beleid op poten te zetten. Het methodisch kader van toekomstoriëntering geeft op

uitgebreide wijze invulling aan de vage taak die is omschreven in het Integratiedecreet voor „oriëntering van mensen zonder wettig verblijf op een zinvol toekomstperspectief”. We hebben vanuit het werkveld zelf het initiatief genomen om een nieuw soort hulpverlening te lanceren. Momenteel kost het zelfs niets extra, want het draait volledig op het engagement van de verschillende partners. Meeting wil in de toekomst ook graag blijven experimenteren met dergelijke nieuwe benaderingen en deze toetsen aan de praktijk.

Toekomstoriëntering is voor ons ook een antwoord op de gespierde retoriek van bepaalde politieke partijen over de manier waarop we met illegale migratie om zouden moeten gaan. Zij denken dat inzetten op terugkeer, zonder daarbij rekening te houden met de situatie van het individu, een oplossing gaat bieden voor dit fenomeen. Toekomstoriëntering probeert het individu zelf na te laten denken over het migratieproject en zoekt naar een oplossing op maat. Dit zou ook terugkeer kunnen betekenen, indien de persoon kansen krijgt om zich voor te bereiden en competenties te vergaren. Zolang de oorzaken van migratie, zoals armoede, niet worden aangepakt zullen we nog vele generaties, letterlijk en figuurlijk, de sprong in het diepe zien nemen.

**LOREDANA
MARCHI**

**REGIONAAL
INTEGRATIE
CENTRUM
FOYER**

Het nieuwe integratiedecreet erkent mensen zonder wettig verblijf als een bijzondere doelgroep. Het decreet stelt dat het beleid t.a.v. deze groep gericht is op het waarborgen van de noodzakelijke rechten en op het oriënteren van mensen naar een zinvol toekomstperspectief. Als integratiecentrum hebben we de opdracht om de uitvoering van dit beleid te ondersteunen en om de Vlaamse overheid te informeren over de knelpunten op het terrein.

De federale overheid propageert al jaren een repressief discours. Voor haar moet de problematiek aangepakt worden via een strenger asielbeleid, meer uitwijzing en een beter aanbod voor vrijwillige terugkeer. In het verlengde hiervan ziet de Vlaamse overheid haar oriënteringbeleid als het toeleiden van mensen naar een vrijwillige terugkeer*.

De praktijk leert ons dat deze enge benadering van toekomstoriëntering niet werkt. Misschien in een opvangcentrum, maar niet bij ons publiek. Mensen willen „papieren”. Voor een vrijwillige terugkeer hebben ze geen interesse. Erger nog: op de markt van hoop en geluk vinden ze heus wel iemand die hen papieren belooft. Met deze manier van oriënteren zetten we onszelf buitenspel.

* *Beleidsnota 2009-2014, Integratie en Inburgering*, Geert Bourgeois, Viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Bestuurszaken, Binnenlands Bestuur, Inburgering, Toerisme en Vlaamse Rand, p. 41.

Daarom hebben we gezocht naar een andere benadering van oriëntering. Dankzij de samenwerking met de Brusselse CAW's, Meeting en Samenlevingsopbouw Brussel hebben we een vorm van toekomstoriëntering kunnen uitwerken die niet denkt en handelt vanuit ons probleem met het illegaal verblijf, maar wel vanuit hun migratieproject of vluchtmotief. Op deze manier tonen we respect voor hun situatie en kan het vertrouwen groeien om voorbij de papieren te kijken.

Dit is dus een initiatief „van onderuit”, opgezet door hulpverleners die mensen zonder wettig verblijf bijna dagelijks in de ogen kijken. We vragen aan de Vlaamse overheid erkenning voor dit experimenteel werk. We nodigen ook andere instellingen zoals scholen, vakbonden, vrijwilligers-organisaties, OCMW's en migrantenverenigingen uit om met ons mee te denken over de vraag hoe we mensen zonder wettig verblijf best kunnen bijstaan in het zoeken naar een waardige en zinvolle oplossing voor hun problematisch migratieproject.

Er zijn echter twee belangrijke factoren die het praten over de toekomst belemmeren.

- 1 De zoektocht naar een zinvol toekomstperspectief wordt al te vaak de pas afgesneden door advocaten die verblijfsprocedures zonder perspectief opstarten. In een aantal gevallen heeft dit met onwetendheid te maken. Maar er is ook een minderheid die met deze praktijken profiteren van de preciaire situatie van hun cliënten. We vragen overleg met de balies om na te gaan hoe het sociaal werk en de juridische bijstand beter op elkaar afgestemd kan worden.

- 2 De regularisatieprocedure duurt te lang. Dit is nefast. Het werkt clandestiene tewerkstelling in de hand en het voedt de hoop dat het op termijn allemaal wel goed zal komen. Hoe langer het duurt, hoe meer de mensen zich gaan integreren en hoe moeilijker het voor hen wordt om terug te keren. Het verkennen van andere toekomstperspectieven is in deze context zo goed als onmogelijk. Het Vlaams oriëntatiebeleid wordt op die manier gehypothekeerd door het federale regularisatiebeleid.

Mensen moeten snel duidelijkheid krijgen. Daarom stellen we voor om regularisatiedossiers niet langer dan enkele maanden te laten aanslepen. Dit heeft ook voor mensen die een positieve beslissing zullen krijgen alleen maar voordelen.

Om toekomstoriëntering nog meer kansen te geven, pleiten we ook voor een onmiddellijke screening van elk nieuw dossier dat binnenkomt op de Dienst Vreemdelingenzaken. Aanvragen die geen elementen bevatten die mogelijks tot een regularisatie leiden, moeten onmiddellijk negatief krijgen.

Tot slot willen we benadrukken dat economische regularisatie (op basis van een arbeidscontract) maar zinvol is wanneer men ook het probleem van de clandestiene tewerkstelling structureel aanpakt. Niet door meer inspecties te organiseren, maar door de jobs aantrekkelijker te maken voor de legale arbeidsmarkt of door ervoor te zorgen dat ze via legale arbeidsmigratie ingevuld kunnen worden.

Ondertussen van het beleidsfront ...

Op donderdag 26 mei werd in de Commissie Onderwijs en Gelijke Kansen van het Vlaams Parlement een artikel in het Onderwijsdecreet XXI gestemd waarin een wettig verblijf als inschrijvingsvoorwaarde voor het volwassenenonderwijs wordt bepaald. Met andere woorden, mensen zonder papieren zullen in het nieuwe schooljaar geen opleidingen meer kunnen volgen bij de Centra voor Volwassenenonderwijs. Deze beslissing heeft Samenlevingsopbouw Brussel nogal beroerd, omdat hiermee de uitsluiting van de meest kwetsbare groep in onze samenleving nog verder wordt voortgezet.

Voor aanvang van de stemming van het onderwijsdecreet organiseerde Samenlevingsopbouw Brussel i.s.m. het Collectif Sans Papiers Belgique, een zelforganisatie van mensen zonder papieren, een ludieke actie in de buurt van het Vlaams Parlement. Om iedereen nog een keer de kans te geven om een opleiding te volgen werd er een allerlaatste les Nederlands gegeven die de beginselen van democratie uitlegde aan de cursisten. „Democratisch samenleven, dat is praten met elkaar. Maar ook luisteren. Daarom is het belangrijk om elkaar te kunnen verstaan.“, aldus de docent van deze speciale klas in de openlucht. De les werd ondermeer bijgewoond door personeelsleden van de Brusselse CVO's en enkele commissieleden.

Samenlevingsopbouw Brussel is niet alleen sterk gekant tegen deze maatregel omwille van de toenemende uitsluiting, maar eveneens door de argumenten die aan de basis staan ervan. Er wordt ondermeer gesproken over de druk die mensen zonder papieren uitoefenen op de capaciteit van de cursussen Nederlands tweede taal (NT2). Er zijn echter geen statistieken beschikbaar

die dit argument kunnen staven, omdat een registratie van verblijfsstatuten niet plaatsvindt. De stelling dat deze groep wachtlijsten zou veroorzaken is dus eerder gebaseerd op een veronderstelling. Bovendien worden mensen zonder papieren uitgesloten van alle opleidingen in het volwassenenonderwijs, waarvan zelfs niet eens het vermoeden bestaat dat er een probleem bestaat, wat dit onbetwistbaar een disproportionele maatregel maakt. Wij roepen dan ook op om de capaciteit te vergroten, i.p.v. kwetsbare groepen het recht op onderwijs te ontfangen.

Daarnaast beschouwt Samenlevingsopbouw Brussel deze maatregel in strijd met het Vlaams Integratiedecreet. Hierin wordt namelijk gesteld dat het beleid t.a.v. mensen zonder papieren erop gericht moet zijn om hen te oriënteren naar een zinvol toekomstperspectief. De argumenten van de minister zijn echter gebaseerd op het federaal migratiebeleid waarbij de nadruk ligt op terugkeer. „Deze eenzijdige visie sluit elk ander toekomstperspectief al bijvoorbaat uit, waardoor oriëntering niet meer mogelijk is.“ Indien mensen steeds meer gedwongen worden in de marge te leven zullen zij vanuit een overlevingsmodus niet in staat zijn om zich op andere perspectieven te oriënteren.

Samenlevingsopbouw Brussel kan niet anders concluderen dan dat er met deze wetswijziging geen vorm wordt gegeven aan een beter onderwijsbeleid, maar aan een migratiebeleid dat gericht is op ontrading en verwijdering. Onderwijs is volgens ons een grondrecht omdat het mensen kan versterken. Hieraan mag dan ook niet geraakt worden.

Ronnie Tack.

Contactgegevens

CAW ARCHIPEL

CAW Archipel
Groot Eiland, 84
1000 Brussel
T 02 502 66 00
W www.archipel.be

Contactpersoon
De Naeyer Ivan Ambulant clustercoördinator
E ivan.denaeyer@archipel.be

CAW MOZAÏEK

Centraal Secretariaat
Priemstraat 19A
1000 Brussel
T 02 289 60 10

W www.cawmozaiek.be
Contactpersoon Jan Hertecant
E jan.hertecant@cawmozaiek.be

FOYER

Werkhuizenstraat 25
1080 Molenbeek
T 02 411 74 95

W www.foyer.be
Contactpersoon Dirk Van Daele
E dirk.vandaele@foyer.be

STEUNPUNT ALGEMEEN WELZIJNSWERK

Diksmuidelaan 36a
2600 Berchem.
T 03 366 15 40
W www.steunpunt.be

Contactpersoon Martine Van Geyt
E martine.vangeyt@steunpunt.be

KRUISPUNT MIGRATIE-INTEGRATIE VZW

Aromagebouw,
Vooruitgangstraat 323/1
1030 Brussel
T 02-205 00 50

W www.kruispuntmi.be — www.vreemdelingenrecht.be
Contactpersoon Tine Debosscher - stafmedewerker mensen
zonder wettig verblijf
E tine.debosscher@kruispuntmi.be

MEETING

Marcqstraat 17
1000 Brussel
T 02 502 11 40
W www.meetingvzw.be

Contactpersoon
zie Samenlevingsopbouw Brussel

SAMENLEVINGSOPBOUW BRUSSEL

Henegouwenkaai 29
1080 Molenbeek
T 02 203 34 24
W www.samenlevingsopbouwbrussel.be

Contactpersonen

Ronnie Tack
E ronnie.tack@samenlevingsopbouw.be

Anika Depraetere
E anika.depraetere@samenlevingsopbouw.be

Johan Martens
E johan.martens@samenlevingsopbouw.be

Ten geleide	p. 1
Toekomstoriëntatie binnen het Vlaams integratiebeleid	p. 3
Integrale hulpverlening voor mensen zonder wettig verblijf in Brussel	p. 6
Mensen zonder papieren binnen het algemeen welzijnswerk	p. 11
Voorbij de papieren - Toekomstoriëntering met mensen zonder wettig verblijf.	p. 15
Van informeren naar oriënteren - Oriëntatiecursus voor mensen zonder wettig verblijf.	p. 39
Groepscursus Arcada: het migratieproject opnieuw verwoorden.	p.44
Wat kan je als hulpverlener betekenen voor mensen zonder wettig verblijf?	p. 51
De meerwaarde van integrale hulpverlening	p. 54
Ondertussen van het beleidsfront ...	p. 60
Contactgegevens	p. 62

Artikels & redactie:
Tine Debosscher
Anika Depraetere
Dirk Van Daele
Martine Van Geyt
Ronnie Tack
Alain Storme

Eindredactie:
Alain Storme

Foto's:
Meeting

Fotoredactie:
Michel Demol

Vormgeving & lay-out:
Michel Demol

Drukkerij:
ACCO

Opbouwwerk Brussel wordt uitgegeven door Samenlevingsopbouw Brussel, Henegouwenkaai 29
1080 Molenbeek, T 02 203 34 24, F 02 203 50 64 - E info.brussel@samenvlevingsopbouw.be,
W www.samenlevingsopbouw.be - © @ 27/05/2011 Samenlevingsopbouw Brussel - nr. 102 Jaargang 27

MET STEUN VAN DE
VLAAMSE OVERHEID

MET DE STEUN VAN HET
BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST

